

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ

ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

**CONSULTATIVE COUNCIL OF EUROPEAN
JUDGES**

ԿԱՐՄԻՔ ԹԻՎ 6 (2004)

ՆԵՐԿԱՑԱՑՎՈՒՄ ԷՆԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵԻ ՈՒՇԱԿՈՒԹՅԱՆԸ

ՈՂՋԱՄԻՏ ԺԱՄԿԵՏՈՒՄ ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ԴԵՐԻ ՄԱՍԻՆ՝

ՀԱՇՎԻ ԱՌՆԵԼՈՎ ՎԵՃԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ

ԱՅԼԸՆՏՐԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Հնդաճվել է ԵՊԽԻ կողմից

(Ստրասբուրգ, 2004 թվականի նոյեմբերի 22-24)

OPINION No. 6 (2004)

**OF THE CONSULTATIVE COUNCIL OF EUROPEAN JUDGES (CCJE) TO
THE ATTENTION OF THE COMMITTEE OF MINISTERS
OF THE COUNCIL OF EUROPE ON FAIR TRIAL WITHIN A
REASONABLE TIME AND JUDGE'S ROLE IN TRIALS
TAKING INTO ACCOUNT ALTERNATIVE MEANS OF DISPUTE
DISP~~UT~~LEMENT TAKING INTO ACCOUNT ALTERNATIVE MEANS OF**
as adopted by the CCJE

at its 5th meeting

(Strasbourg, 22-24 November 2004)

«Աջակցություն Հայաստանում դատական բարեփոխումների իրականացմանը»

Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵԴԽ) փաստաթղթերի ոչ պաշտոնական թարգմանության տպագրությունն իրականացվել է Եվրոպական միության և Եվրոպայի խորհրդի կողմից համաֆինանսավորվող ծրագրի մի մասի շրջանակներում: Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵԴԽ) փաստաթղթերում ներկայացված տեսակետները որևէ պարագայում չեն կարող համարվել Եվրոպական միության պատանակյալ տեսակետի արտահայտում:

“Support to the implementation of the judicial reform in Armenia”

The publication of the non-official translation of the documents of the Consultative Council of European Judges (CCJE) has been produced as part of a project co-funded by the European Union and the Council of Europe. The views expressed in the documents of CCJE can in no way be taken to reflect the official opinion of the European Union.

Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵԴԽ) Կարծիք թիվ 6 (2004)

Բոլոր իրավունքները պահպանված են: Առանց Հաղորդակցության սնօրինության (F-67075) Ստրասբուրգ, Սեդեֆու կամ publishing@coe.int) նախնական բաշխման համար, սույն հրատարակության որևէ հատված չի կարող թարգմանվել, վերարտադրվել կամ փոխանցվել որևէ ձևով կամ միջոցներով՝ էլեկտրոնային (սկսնային, համացանց և այլն) կամ մեխանիկական, այդ թվում՝ պատենտահամար, ձայնագրմամբ կամ տեղեկատվության պահեստավորման կամ սրտնանց ցանկացած համակարգով:

Նշադրումը և դիզայնը՝ «Անդրանիկ» հրատարակչության

Հրատարակվել է Եվրոպայի խորհրդի Երևանյան գրասենյակի կողմից

Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
www.coe.int/yerevan

- © Եվրոպայի խորհուրդ, 2004թ., անգլերեն խմբագրության՝ Opinion No 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE)
- © Եվրոպայի խորհուրդ, 2018թ., հայերեն ոչ պատանակյալ թարգմանություն

Opinion No 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE)

All rights reserved. No part of this publication may be translated, reproduced or transmitted, in any form or by any means, electronic (CDi Rom, Internet, etc.) or mechanical, including photocopying, recording or any information storage or retrieval system, without prior permission in writing from the Directorate of Communications (F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int).

Layout and design: “Andranik” Publishing House

Published by the Council of Europe Office in Yerevan

Yerevan, Republic of Armenia
www.coe.int/yerevan

- © Council of Europe 2004 English edition: Opinion No 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE)
- © Council of Europe 2018 Armenian non-official translation

Ստրասբուրգ, 2004 թվականի հոյեմբերի 24

Երևան (2004) Կարծիք թիվ 6

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎՈՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԱՏՎԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ
(Երևան)

ԿԱՐՇԻՔ ԹԻՎ 6 (2004)

ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՒՄ Է՛ ԵՎՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՐԴԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ ԿՈՄԻՏԵԻ ՈՒՇԱԿՐՈՒԹՅԱՆԸ

ՈՂՋԱՄԻՏ ԺԱՄԿԵՏՈՒՄ ԱՐԴԱՐ ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ
ԴԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԴԱՏԱՎՈՐԻ ԴԵՐԻ ՄԱՍԻՆ՝
ՀԱՇՎԻ ԱՌՆԵԼՈՎ ՎԵՃԵՐԻ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՅԼՆՏՏԻՄԱՆՔԱՅԻՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ընդունվել է Երևանի կողմից
(Ստրասբուրգ, 2004 թվականի հոյեմբերի 22-24)

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1. Տարիների ընթացքում Եվրոպայում դատարանների կողմից գործի վարույթի կառավարումը զարգացում է ապրել՝ լիարժեք կերպով հաշվի առնելով դատարաններից օգտվողների շահերը: Դատավորներն առավել մեծ ուժադրություն են դարձնում հանրության ակնկալիքների բավարարման այն առումով, որ բոլոր նրանք, ովքեր փորձում են օգտվել արդարադատությունից, ոչ միայն պետք է ունենան դատարաններին անմիջական հասանելիություն, այլև պետք է կարողանան օգտվել առավել արդյունավետ ընթացակարգերից և ունենան առավել վստահելի երաշխիքներ, որ դատարանի կայացրած որոշումները կկատարվեն:

2. Նման զարգացման համար կարևոր գործիքներ են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան (ՄԻԵԿ), Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետև՝ Դատարան) նախադեպը, որոնք դատավորները հաշվի են առնում դրանց դրույթները մեկնաբանելու և կիրառելու համար:

3. ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով, մասնավորապես, ներմուծվել են դատավարական իրավունքի լայնածավալ կանոններ, որոնք ընդհանուր են տարբեր եվրոպական երկրների համար, և սահմանվել են ընդհանուր սկզբունքներ, որոնք, անկախ ազգային համակարգերի տարբեր սնտեսական կարողություններից և բազմազանությունից, նպատակաուղղված են ապահովելու դատարանների մատչելիության իրավունքը, արդար և անաչառ դատաֆնության արդյունքում ողջամիտ **Ժամկետում** որոշում ստանալու իրավունքը և ընդունված ցանկացած որոշման կատարումն ապահովելու իրավունքը:

4. Արդար դատաֆնության իրավունքը Եվրոպայի ֆաղաֆացիների համար դառնում է իրապես նյութական իրավունք, որի իրականացումն ապահովվում է Դատարանի և, համապատասխանաբար, ներպետական դատարանների կողմից, օրինակ՝ փոխհատուցելով դատավարության այն կողմերին, որոնց գործը չի ֆնկվել ողջամիտ ժամկետում:

5. Մի ֆանի տարի շարունակ Եվրոպայի խորհուրդն իր մտահոգությունն է արտահայտել հասարակության համար արդարադատության մատչելիությունը բարելավելու հարցի առնչությամբ, ինչն արտացոլվել է իրավական օժանդակություն տրամադրելու, ընթացակարգերը պարզեցնելու, վարույթի ծախսերը կրճատելու, նոր տեխնոլոգիաներ օգտագործելու, դատարանների ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու և վեների այլընտրանաֆային լուծման միջոցների մասին իր մի շարք որոշումներում և հանձնարարականներում:

6. Դատարանն ինֆնին ապահովում է, որ կառավարությունները պահպանեն ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի դրույթները, օրինակ՝ հիշեցնելով

ներաց, որ հայցադիմումն ներկայացնել ցանկացող յուրաքանչյուր անձի համար դատարանը պետք է հասանելի լինի, և որ այս բացառիկ իրավունքի իրականացման հարցում պետությունը վաստացի կամ օրենքի ուժով չպետք է միջամտի:

7. Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհուրդը (ԵԴԽՆ) դիտարկել է այն հարցը, թե ինչպես կարող են դատավորները մասնակցել վեճերի արագ և արդյունավետ լուծման հասանելիության երաշխավորելու այս ջանքերին:

8. ԵԴԽՆ-ն վկայակոչում է, որ 2003 թվականի նոյեմբերի 24-ին և 25-ին Եվրոպայի խորհրդում սեղի ունեցած «Վեճերի արագ լուծումը և դատավորների դերը» թեմայով Դատավորների եվրոպական 1-ին համաժողովի արդյունքները ցույց են տվել, որ անկախ այն հանգամանքից, թե որքան հետաքրքիր և օգտակար կարող են լինել վեճերի լուծման այլընտրանքային միջոցները, ինչպիսիք են հաշտարարությունը կամ հատուցումը, միևնույնն է, դատարանի նկատմամբ վստահությունը մնում է ժողովրդավարական հասարակության առանցքային առանձնահատկությունը:

9. Ուստի՝ կարևոր է, որ արդարադատության համակարգի հետ գործ ունենալիս ֆազմացիները համոզված լինեն, որ գործ ունեն արդյունավետ ինստիտուտի հետ:

10. Այս համատեքստում՝ սույն Կարծիքը վերաբերում է հետևյալին՝ Ա) արդարադատության մատչելիության հարցը, Բ) արդարադատության համակարգի որակը և զննատուները, Գ) արդարադատության համակարգի և զննատուների, Դ) արդարադատության համակարգի և զննատուների մետադիտարկման ընթացակարգերը, Ե) դատարանների ծանրաբեռնվածությունը և գործերի բաշխումը, Զ) վեճերի այլընտրանքային լուծումը՝ ՄԻԵԿ-ում և Դատարանի նախադեպով սահմանված սկզբունքների կիրառման հարցում դատավորի դերի շեշտադրմամբ:

Ա. ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԱՏՉԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆ

11. Հասարակության համար արդարադատության մատչելիությունը ենթադրում է դատական համակարգի գործունեության մասին համապատասխան տեղեկատվության տրամադրում:

12. ԵԴԽՆ-ն գտնում է, որ պետք է խթանալ վեճերի բոլոր այն փուլերը, որոնք ուղղված են հանրությանը նման տեղեկատվություն տրամադրելուն:

13. Հասարակությունը, մասնավորապես, պետք է իրագրել լինի իրականացվելիք դատավարության բնույթի, դրա հնարավոր սևողության, ծախսերի և իրավական պաշտպանության սխալ միջոցներ օգտագործելու դեպքում առկա ռիսկերի մասին: Տեղեկատվություն պետք է

է տրամադրվի նաև վեների լուծման այլընտրանքային միջոցների մասին, որոնք կարող են առաջարկվել կողմերին:

14. Հանրառայանը տրամադրվող ընդհանուր բնույթի տեղեկատվությունից բացի, կարելի է տրամադրել առավել հոնկրետ տեղեկություններ, թե դատարանները հմանատիպ գործերի վերաբերյալ ինչպիսի դատական ակտ են կայացրել և որքան կարող է սուել գործի վարույթը տարբեր դատարաններում:

15. Դատական իշխանության գործունեության մասին տեղեկություններ կարելի է ձեռք բերել տարբեր աղբյուրներից, օրինակ՝ դատական դեպարտամենտից (տեղեկագրերի հրապարակում, կայքէջեր և այլն), սոցիալական ապահովության ծառայություններից և հանրային իրավական խորհրդատվական ծառայություններից, որոնք կազմակերպվում են իրավաբանների ասոցիացիաների կողմից: Տեղեկատվություն կարելի է ձեռք բերել նաև այլ աղբյուրներից:

16. Դատարաններն իրենք պետք է մասնակցեն տեղեկատվության տարածմանը, հատկապես, երբ ունեն հանրային կապերի ծառայության բաժին: Տեղեկատվության տարածման անհատարածված ձևը որոշ դատարանների կողմից վարվող համացանցային կայքէջերն են:

17. ԵՊԽՆ-ն առաջարկում է մշակել կրթական ծրագրեր, որոնք տեղեկություններ կպարունակեն դատական իշխանության մասին: Կարելի է նաև կազմակերպել այցեր դեպի դատարան: ԵՊԽՆ-ն նաև անհրաժեշտ է գտնում ֆազաբացիների ուղեցույցների հրապարակումը, ինչը դատավարության պոտենցիալ մասնակցին հնարավորություն կտա հասկանալու դատարանների գործելակերպը, ինչպես նաև կտեղեկացնի նրանց իրենց դատավարական իրավունքների մասին: Ի վերջո, ԵՊԽՆ-ն առաջարկում է օգտագործել համակարգչային տեխնոլոգիան՝ հասարակության անդամներին դատարանների գործունեության, արդարադատության և դատարանի վիճակագրական տվյալների մասին միանման տեղեկություններ տրամադրելու համար:

18. ԵՊԽՆ-ն մեծապես խրախուսում է իրավական փաստաթղթերի պարզեցված և ստանդարտացված ձևաչափերը, որոնք անհրաժեշտ են դատարան կայացրիմում ներկայացնելու և դատավարական գործողություններ իրականացնելու համար: Առաջարկվող պարզեցումը հատկապես խորհուրդ է տրվում այն դատական գործերի դեպքում, որտեղ վեճի կողմը սպառող է, և այն գործերում, որոնց դեպքում իրավական և փաստական հանգամանքների պարզաբանումն առանձնահատուկ դժվարություն չի ներկայացնում (պարտային վեճերի լուծում): ԵՊԽՆ-ն նաև առաջարկում է կիրառել զարգացած տեխնոլոգիաներ, որոնց միջոցով դատավարության կողմերը համակարգչային սարքավորում-

ների միջոցով կարող են ձեռք բերել անհրաժեշտ փաստաթղթեր՝ դատարան հայց ներկայացնելու համար, և որոնց միջոցով կա՛մ այդ կողմերը, կա՛մ նրանց ներկայացուցիչները կարող են կապ հաստատել դատարանների հետ:

19. ԵՊՏՆ-ն նաև առաջարկում է, որ դատավարության կողմերը փաստաբանների և դատարանների կամ տրիբունալների միջոցով նույնիսկ նախան հայցադիմումն ներկայացնելը լիովին տեղեկացված լինեն հնարավոր ծախսերի բնույթի և չափի մասին: Նրանց պետք է նաև տեղեկացնել, թե որքան կտևի վարույթը՝ մինչև վերջնական դատական ակտ կայացնելը:

20. Իր թիվ 2 (2001) կարծիքի 9-րդ պարբերությունում ԵՊՏՆ-ն վեր է հանել այն, որ ցանկացած դատական իշխանության պատճան գործունեության համար կարևոր է անհրաժեշտ ֆինանսավորման հարցը: Հարց է առաջանում, թե ֆինանսավորման հարցում պետական սուբսիդները ինչ ներդրում է ակնկալվում դատավարության կողմերից կամ դատական գործում ներգրավված այլ անձանցից: ԵՊՏՆ-ն գտնում է, որ դատական համակարգը չպետք է սահմանափակի արդարադատության մատչելիությունը չափազանց մեծ ծախսերի միջոցով: Արդարադատության արդյունավետ համակարգը գործում է ի նպաստ ամբողջ հանրության և ոչ պարզապես նրանց, որոնք ներգրավվում են դատավարության պրոցեսում: Թե արդյոք գոյություն ունի՞ իրավունքի գերակայություն, պարզ է դառնում և ապացուցվում է դատաբանների արդյունավետ գործունեության և կայացված դատական ակտերի միջոցով: Սա բույլ է տալիս լայն հանրությանը՝ իր գործերը կարգավորել և վարել ապահով կերպով և վստահության հիման վրա:

21. Պետության կողմից պետք է կազմակերպվի անվհար իրավաբանական օգնության համակարգ՝ թույլ տալով յուրաքանչյուրին օգտվել արդարադատությունից: Նման օգնության մաս պետք է կազմեն ոչ միայն դատական ծախսերը, այլև իրավական հարցերով խորհրդատվությունը՝ հասկանալու համար, թե արդյոք անհրաժեշտ է հայցադիմումն ներկայացնել դատարան: Նման օժանդակությունը պետք է արամադրվի ոչ միայն անենակախիվոր անձանց, այլև առնվազն այն անձանց, որոնց միջին եկամուտները թույլ չեն տալիս առանց օժանդակության հոգալ դատական ծախսերը:

22. Մասնակի անվհար իրավաբանական օգնության նման համակարգը թույլ է տալիս մեծացնել շահառուների թիվը՝ պահպանելով հավասարակշռությունն արդարադատության մատչելիությանն աջակցելու պետության պարտավորության և անձնական պատասխանատվության միջև: ԵՊՏՆ-ն գտնում է, որ դատավարը կամ դատական գործառույթ կատարող մարմինը պետք է մասնակցություն ունենա

անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մասին որոշումները ընդունելու: Եթե իրավաբանական օգնության դիմումի հարցով որոշում ընդունելու իրավասություն ունեցող մարմինը ստիպված է մերժել դիմումն այն դեպքերում, երբ ներկայացված հայցադիմումն ակնհայտորեն անընդունելի կամ անհիմն է, բայց հայցադիմումն ամեն դեպքում ներկայացվում է անվճար իրավաբանական օգնության դիմումի մերժումն ստացած անձի կողմից, ապա այն դատավորը, որը մասնակցել է անվճար իրավաբանական օգնության դիմումի մերժման որոշումն ընդունելուն, չպետք է ֆնի գործը՝ պահպանելով օբյեկտիվ անաչառության պարտավորությունը ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի համաձայն:

23. ԵՊԽՆ-ն գտնում է, որ իրավաբանական օգնությունը պետք է ֆինանսավորվի պետական մարմնի կողմից և ունենա հատուկ բյուջե այնպես, որ համապատասխան ծախսերը չգանձվեն դատարանի գործառնական բյուջեից:

24. Իրավաբանական օգնության տրամադրումը կողմերին դատավարության մասնակիցների համար արդարադատության մատչելիության կարևոր բաղադրիչ է:

25. ԵՊԽՆ-ն նկատում է, որ որոշ պետություններում այս գործընթացում փաստաբանի մասնակցություն չի պահանջվում: Այլ պետություններ տարբերակում կատարում են՝ ելնելով ֆինանսական պահանջի չափից և վեճի կամ վարույթի բնույթից: Պատավարության կողմի՝ գործն անձամբ կամ իր կողմից ընտրված ներկայացուցչի միջոցով դատարանում ներկայացնելու իրավունքը հատկապես հարմար է պարզեցված վարույթներին, փոքր դրամական պահանջներով գործերին և այն գործերին, երբ կողմը սպառող է:

26. Չնայած դրան՝ նույնիսկ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտ չէ ներգրավել փաստաբանի հենց սկզբից, ԵՊԽՆ-ն գտնում է, որ պետք է առկա լինի դրույթ, որը թույլ կտա դատավորին՝ բացառիկ դեպքերում կարգադրել իրավախորհրդատուի մասնակցություն, եթե գործը հատուկ դժվարություն է ներկայացնում կամ եթե լուրջ վտանգ կա, որ պատկանության կողմի իրավունքները կարող են խախտվել: Նման դեպքում արդյունավետ իրավական օժանդակության համակարգի միջոցով պետք է ապահովվել փաստաբանի ներկայացվածությունը:

27. Թիվ (78) 8 կանոնակարգի Հավելվածի 1-ին պարբերությունը սահմանում է, որ «տնտեսական սահմանափակումները խոչընդոտ չպետք է հանդիսանան որևէ անձի իրավունքներն իրականացնելու կամ պատպանելու համար (...):»:

28. Այնուամենայնիվ, պետք է զերծ մնալ փաստաբանների և դատական ծառայողների վարձատրության չափն այնպես սահմանելուց,

1 «Իրավական օժանդակության և խորհրդատվության մասին» (78) 8 բանաձև:

որ դա խրախուսի անտեղի դատավարական ֆայլեր կատարելը: Թիվ R (84) 52 առաջարկության համաձայն (Հավելվածի 2-1 սկզբունք) պետք է սահմանվի դրույթ՝ նաև դատական պրոցեսում չարաճախումը պատժելու համար:

29. Անվճար իրավաբանական օգնությունն արդարադատության մասշտիբությունը նպաստելու միակ միջոցը չէ: Այս նպատակով կարող են օգտագործվել այլ մեթոդներ, օրինակ՝ դատական ծախսերից ապահովագրումը, որը ծածկում է գործով կողմի կրած դատական ծախսերը կամ հակառակորդ կողմին հատուցման ենթակա գումարները, եթե դատական ակտը նրա դեմ է կայացվել:

30. ԵՊԽՆ-ն նպատակ չունի սույն Կարծիքում մանրամասն ֆինանսավելու արդարադատության մասշտիբության այլ ձևերը, օրինակ՝ պայմանական վճարի վերաբերյալ պայմանավորվածությունը կամ հաստատուն ծախսերի վերաբերյալ պայմանավորվածությունը:

Բ. ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԸ ԵՎ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ. ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ. ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԵՐ

31. Արդարադատության ապահովումը ներառում է ոչ միայն դատավորների և իրավական ոլորտի այլ մասնագետների աշխատանքը: Այն ներառում է դատական մարմինների շրջանակում պետական գործակալությունների և մասնավոր անձանց կողմից իրականացվող մի շարք գործողություններ: Դրա արդյունավետությունը մեծապես պայմանավորված է դատարանների ենթակառուցվածքով (չեմբեր, սարքավորումներ, օժանդակ աշխատակազմ և այլն): Ուստի՝ դատական իշխանության որակը պայմանավորված է թե՛ ենթակառուցվածքի որակով (ինչը կարելի է գնահատել հանրային այլ ծառայությունների համար կիրառվող նմանատիպ չափանիշներով), թե՛ իրավաբանի որակավորում ունեցող մասնագետների կարողություններով (դատավորներ, նաև փաստաբաններ, դատախազներ, գրասենյակային աշխատողներ): Նույնիսկ այսօր հնարավոր է գնահատել նման մասնագետների աշխատանքն իրավական, ինչպես նաև դատական կամ մասնագիտական պրակտիկայի և էթիկայի ու բարոյական արժեքների տեսանկյունից:

32. Այնուամենայնիվ, քանի որ արդարադատության անող պահանջարկը շատ երկրներում հանդիպում է դատական համակարգին հատկացվող բյուջետային սահմանափակումների, ուստի տեսականորեն և գործնականում հնարավոր է գնահատել դատական գործունեության

2 Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Արդարադատության գործունեությունը բարելավելու նպատակով՝ ֆոլդաբաղկան դատավարության սկզբունքների մասին» քիվ R (84) 5 առաջարկություն:

որակը՝ հղում կատարելով նաև սոցիալական և տնտեսական արդյունավետության այնպիսի չափանիշների, որոնք երբեմն նման են համընդհանուր աշխարհային ծառայություններում կիրառվող չափանիշներին:

33. ԵՊՏ-ն նույն է, որ արդարադատության գնահատման չափանիշներ կիրառելիս առաջ են գալիս մի շարք խնդիրներ, որոնք հաշվի չեն առնում այդ համակարգի առանձնահատկությունները: Չնայած նմանատիպ դատություններ կարելի է կատարել իրավաբանի կամ այլ որակավորում ունեցող մասնագետների գործունեության առնչությամբ, ԵՊՏ-ի ֆնդիրումը վերաբերում է դատական գործունեության վրա նման մոտեցման հետևանքներին:

34. ԵՊՏ-ն ընդգծում է, որ, նախ և առաջ, դատական իշխանության, այսինքն՝ դատական իշխանության գործունեության «որակի» գնահատման ամբողջ համակարգի ներսում, առանձին դատարաններում և դատարանների լսիչ խմբերում չպետք է շփոթել առանձին դատավորի գործունեության գնահատման հետ: Դատավորների մասնագիտական գործունեության գնահատումը, հատկապես որի արդյունքում կարող են ընդունվել դատավորի կարգավիճակի կամ կարիերայի վրա ազդող որոշումներ, այլ նպատակներ հետապնդող գործառնայթ է և պետք է իրականացվի օբյեկտիվ չափանիշների հիման վրա, որոնք լիովին պետք է երաշխավորեն դատական անկախությունը (տե՛ս ԵՊՏ թիվ 1 (2001) կարծիքը, հատկապես 45-րդ պարբերությունը):

35. Որոշ երկրների գործելակերպը ցույց է տալիս, որ արդարադատության որակական գնահատումը և դատավորի մասնագիտական գործունեության գնահատումը նույնացվում են, ինչը ԵՊՏ-ն ճիշտ չի համարում: Նման նույնացումն արտացոլված է այն մեթոդներում, որոնց միջոցով վիճակագրություն է հավաքագրվում: Որոշ երկրներում վիճակագրություն է պահվում առանձին դատավորների համար, որոշ երկրներում՝ առանձին դատարանների համար: Բոլոր երկրներում սովյալներ են պահվում դատական գործերի թվի մասին, բայց նշված համակարգերում այդ թիվը վերապահում են անհատ դատավորների: Այն համակարգերը, որտեղ վիճակագրական սովյալներ են հավաքագրվում դատավորի գործունեության գնահատման մասին, ներառում են թվեր, թե բողոքարկումների որ տոկոսն է հաջողությամբ ավարտվել:

36. Որոշ երկրներում բողոքարկման արդյունքում բեկանված դատական ակտերի տոկոսը համարվում է ցուցանիշ: Դատական ակտերի որակի օբյեկտիվ գնահատումն առանձին դատավորի գործունեության գնահատման տարրերից մեկը կարող է համարվել (բայց նույնիսկ այս համատեքստում պետք է հաշվի առնել դատական ներքին անկախության սկզբունքը և այն փաստը, որ դատական ակտերը բեկանելը պետք է համարել բողոքարկման ընթացակարգերի բնականոն ար-

դյունք՝ առանց առաջինը գործը ֆինանս գատավորին սխալ վերագրելու): Այնուամենայնիվ, բեկանված դատական ակտերի սուկուրը որպես միակ և նույնիսկ անհրաժեշտ կարևոր ցուցանիշ համարելը դատավորի գործունեության որակը գնահատելիս ԵՊՏՆ-ի համար անընդունելի է: Այս խնդրի առնչությամբ ֆինարկման ենթակա հարցերի շարանակում ԵՊՏՆ-ն ցանկանում է ընդգծել, որ «ընթացակարգերի» վրա հիմնված դատական իշխանության առանձնահատկությունն է այն, որ առանձին գործի արդյունքի որակը մեծապես պայմանավորված է նախորդող ընթացակարգային ֆայլերով (նախաձեռնված ուսիկանության, դատախազության, մասնավոր փաստաբանների կամ կողմերի կողմից): Ուստի՝ դատավորի գործունեության գնահատումն անհնար է իրականացնել՝ առանց առանձին ընթացակարգային համատեքստում գնահատում իրականացնելու:

37. Նույն դիտարկումները կիրառելի են այլ համակարգերի նկատմամբ, որտեղ դատավորների որոշումների որոշ գնահատում հնարավոր է իրականացնել՝ կիրառելով բեկանված դատական ակտերի հաշվառումից բացի այլ մեթոդ:

38. Որոշ երկրներում արդարադատության որակի գնահատումն իրականացվում է մի շարք ցուցանիշների հավաքագրման միջոցով, որոնցով գնահատվում է դատարանի կատարողականը, մասնավորապես՝ որքան ժամանակ է պահանջվում գործն ավարտին հասցնելու համար, որքան են կուտակված գործերը, օժանդակ աշխատակազմի քաղաքականը, ենթակառուցվածքի ֆանակը և որակը (կատուկ ուշադրություն դարձնելով շեմֆերին և տեղեկատվական տեխնոլոգիաներին) և այլն:

39. Սկզբունքորեն նման մոտեցումն ընդունելի է, ֆանի որ այդպիսով արդարադատության «կատարողականը» գնահատվում է լայն իմաստով: Այնուամենայնիվ, ԵՊՏՆ-ն գտնում է, որ ավելի ճիշտ մոտեցում կարող է լինել արդարադատությունը շատ ավելի լայն համատեքստում գնահատելը, այսինքն՝ գնահատել արդարադատությունն այլ փոփոխականների (դատավորներ և փաստաբաններ, արդարադատություն և ոստիկանություն, նախադեպեր և օրենսդրություն և այլն) հետ հարաբերության համատեքստում, ֆանի որ արդարադատության իշխանության թերացումները հիմնականում ծագում են համակարգի որոշ մասնակիցների միջև աշխատանքների համակարգման թերացման արդյունքում: ԵՊՏՆ-ն գտնում է, որ նաև առանցքային է արդարադատության որակի և պատշաճ ենթակառուցվածքի ու օժանդակ աշխատակազմի միջև փոխհարաբերության առկայությունը ընդգծելը:

40. Նույնիսկ այն պարագայում, երբ ժամանակակից տեղեկատվական տեխնոլոգիաները թույլ են տալիս հավաքագրել բավականին

բարդ տվյալներ, այնուամենայնիվ, խնդրահարույց է մնում այն հարցը, քե որ փոփոխականները պետք է չափվեն, և ինչպես ու ում կողմից պետք է մեկնաբանվեն արդյունքները:

41. Այս պահին գոյություն չունեն ընդհանուր հանաչված չափանիշներ, քե ինչ տվյալներ պետք է հավաքագրվեն: Սրա պատճառն այն է, որ արդարագատության կառավարումը մեծապես տարբերվում է գուտ վարչական գործառնություններից, որոնք բնութոս են այլ հանրային ծառայություններին, որտեղ մոսկվել է ցուցանիշների հիման վրա գնահատում, որը կարող է արդյունավետ լինել: Օրինակ՝ այն փաստը, որ մի դատարանում առավել երկար ժամանակ է պահանջվում գործի բնութայնն ավարտին հասցնելու համար կամ որտեղ կուտակված գործերի քանակը մեծ է, կարող է կամ չի կարող նոսանակել, որ դատարանը պակաս արդյունավետ է գործում:

42. Ինչպիսին էլ լինեն ոլորտի զարգացումները, ԵՊԽՆ-ն գտնում է, որ արդարագատության «որակը» չպետք է հասկանալ որպես դատական իշխանության «արդյունավետության» պարզ հոմանիշ: պետք է կիրառվի որակական մոտեցում՝ գնահատելու համար համակարգի կարողությունը համապատասխանեցնելու արդարագատության պահանջարկին իրավական համակարգի ընդհանուր նպատակներին, որի դեպքում ընթացակարգերի արագությունն ընդամենը մեկ բաղադրիչ է:

43. ԵՊԽՆ-ն առաջարկում է. քանի որ ներկայումս անհնար է հեղնել համընդհանուր հանաչում ունեցող չափանիշների վրա, ուստի որակի չափանիշները պետք է ընտրվեն իրավաքանի մասնագիտացում ունեցողների շրջանում, ընդհանուր համաձայնությամբ: Այս հարցում խորհուրդ է տրվում, որ դատական իշխանության ինքնակարգավորման հարցերով անկախ մարմինը կենտրոնական դեր խղղա «որակի» տվյալների ընտրության և հավաքագրման, տվյալների հավաքագրման ընթացակարգի մոսկման, արդյունքների գնահատման, որպես հետագարծ կապ գաղտնիության պայմաններում համակարգի առանձին դերակատարների շրջանում դրանց տարածման, ինչպես նաև՝ լայն հասարակությանը տեղեկատվության ներկայացման համար. նման ներգրավվածությունը կարող է հորդորել որակի գնահատումն ըստ որոսակի չափանիշների իրականցնելու, ինչպես նաև գնահատողների կողմից դատական իշխանության անկախության նկատմամբ հարգանքը պահպանելու անհրաժեատությունը:

44. Սովորաքար վիճակգրական տվյալները հավաքագրվում են դատարանների կողմից և ուղարկվում են կենտրոնական մարմին, որը կարող է լինել Գերագույն դատարանը, Պատական իշխանության բարձրագույն խորհուրդը, արդարագատության նախարարությունը կամ դատական դեպարտամենտը: Տվյալների ընթացիկ հավաք-

գրման հարցում կարևոր դեր կարող են խաղալ դատական գրանցումներ իրականացնող մասնագետները (գործավարներ): Որոշ դեպքերում մասնավոր գործակալությունները մասնակցություն են ցուցաբերել որակի ցուցանիշների սահմանման և որակի վերահսկման համակարգի մշակման հարցում:

45. Որոշ երկրներում յուրաքանչյուր դատարանում ֆինուքյան ընթացքի մեջ գտնվող և ավարտված գործերի վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների հրապարակումը լրացուցիչ ֆայլ է ծանրաբեռնվածության մասին թափանցիկ տեղեկատվություն սրամագրելու հարցում: Պետք է ուսումնասիրել տեղեկատվության հրապարակման համապատասխան ձևաչափերը, նույնիսկ եթե դրանք սահմանափակ հասանելի են հետազոտողների և դատական համակարգի աշխատակիցների համար, հնարավորություն տալու համար բարելավելու համակարգը:

46. Տվյալները հավաքագրող կենտրոնական մարմինը միայն երբեմն է կատարում կանոնավոր մշտադիտարկում: Այս մշտադիտարկումը միշտ չէ, որ ուղղակի և անմիջական ազդեցություն է ունենում դատարանների գործունեության կազմակերպման կամ մարդկային ու նյութական ռեսուրսների բաշխման վրա:

47. ԵՂԻՍԿ-ն գտնում է, որ տվյալների կանոնավոր հավաքագրումը, մշտադիտարկումը և այն, որ համապատասխան ընթացակարգերը թույլ տան հետադարձաբար կազմակերպել դատարանի գործունեությունը դատարանների ծանրաբեռնվածության փոփոխության դեպքում, դատական իշխանության շահերից են բխում: Այս անհրաժեշտությունը դատական իշխանության անկախության երաշխիքների հետ (մասնավորապես՝ դատավորի անփոփոխելիության և գործը մեկ դատավորից այլ դատավորին փոխանցելու արգելի սկզբունք) համատեղելու համար ԵՂԻՍԿ-ն խորհուրդ է տալիս, որ տվյալների հավաքագրման և մշտադիտարկման համար պատասխանատու մարմինը լինի թիվ 1 (2001) կարծիքի 37-րդ և 45-րդ պարբերություններում նշված մարմինը: Եթե տվյալների հավաքագրման և մշտադիտարկման համար պատասխանատու է մեկ այլ մարմին, պետությունը պետք է ապահովի, որ նման գործառնությունները մնան պետական ոլորտի սահմաններում՝ պահպանելու համար արդարադատության վերաբերյալ տվյալների մշակմանն առնչվող ֆալսեպոսության շահերը: Այնուամենայնիվ, անկախ մարմինը պետք է իրավասու լինի ձեռնարկելու միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են դատարանի գործունեության կազմակերպումը ծանրաբեռնվածության փոփոխություններին հարմարեցնելու համար:

48. Բոլոր դերակատարները պետք է սերտորեն համագործակցեն տվյալների մեկնաբանման և տարածման հարցում:

3 Տե՛ս մաս «Գ», կես «բ»:

Գ. ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ԾԱՆՐԱԲԵՌՆՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ

49. Սույն բաժնում նկարագրվում են այն միջոցառումները, որոնք կարող են նվազեցնել դատարանների ծանրաբեռնվածությունը, ինչպես նաև այն միջոցառումները, որոնք կօժանդակեն դատարաններ-կայացվող գործերին ընթացք տալուն: ԵՊՆ-ն այս երկու հարցերը միասին է բնակարանում⁴, որովհետև երկուսն էլ կարևորություն ունեն ուղղամիտ ժամատում արդար դատաբեռնություն իրականացնելու դատարանների պարտավորության կատարման համար, և, որոշ առումով, դրանք համընկնում են:

I. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

50. Դատարանների ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնող միջոցառումները ներառում են այնպիսիք, որոնք հետապնդում են միայն այդ նպատակը, և միջոցառումներ, որոնք ինֆուրայն արժեք ունեն: Թիվ R (86) 12 առաջարկության մեջ սահմանվում են միջոցառումներ, որոնք տարբեր չափերով կիրառելի են ֆրեական և ֆազաբալանական գործերով դատարաններում⁵:

- 4 Դատարանների ծանրաբեռնվածությունը և գործերի կառավարմանն առնչվող հարցերի մասին բնակարանում է Դատավորների 1-ին եվրոպական համաժողովի ընթացքում (տե՛ս վերոնշյալ 8-րդ պարբերությունը):
 - 5 Նախարարների կոմիտեի՝ անչորս պետություններին ուղղված «Դատարաններում գերծանրաբեռնվածությունը կանխելու և նվազեցնելու մասին» թիվ R (86) 12 առաջարկություն: Հանձնարարականում ներառված են՝
 - ա) հաստեցման (կամ ներկայիս տեղմանը) «հատարարություն» ընթացակարգեր, այդ թվում՝ հաստեցումը խթանելու փաստաբանի պարտականությունը,
 - բ) վեների լուծման արտադատական ընթացակարգեր, այդ թվում՝ արբիտրաժ (և, չնայած հստակ նշված չէ, նաև օմբուդանեն),
 - գ) բարեկամական հաստեցում խթանելու հարցում դատավորի դերը,
 - դ) դատավորներին ոչ դատական գործառնություններ կատարելուց ազատելը,
 - ե) առաջին աստիճանի դատարանում մեկ դատավորի կազմով գործի բնակարան (ի հակադրություն գործի կազմով բնակարան),
 - զ) դատարանների կոմպլեքսության վերանայում՝ աշխատանքի ծանրաբեռնվածության կառավարման բաժնում ապահովելու համար,
 - է) իրավական ապահովագրման (ձախերի) ազդեցության գնահատում՝ որոշելու համար, թե արդյո՞ք դա նպատակ ունի անհիմն գործերի կայունացմանը:
- Նախարարների կոմիտեի՝ անչորս պետություններին ուղղված թիվ R (94)12 առաջարկությունը պարունակում է հիշեցում պետություններին, որ իրենք պարտականություն են կրում ապահովելու դատավորների աշխատանքի համար պատճան աշխատանքային պայմաններ, այդ թվում՝ «համապատասխան ֆայլեր ձեռնարկելով ոչ դատական գործառնություններն այլ անձանց հանձնարարելու համար»՝ նախկին առաջարկին համահունչ:

Թիվ R (87) 186 և թիվ R (95) 127 առաջարկությունները վերաբերում են մասնավորապես ֆրեական գործերին: Այնպիսի օրինակներ, ինչպիսիք են ոչ դատական գործառույթների բացառումը կամ հավասարակշռված ծանրաբեռնվածության ապահովումը, նպատակ ունեն անմիջականորեն ապահովելու պատշաճ ծանրաբեռնվածություն: Վեճերի համաձայնեցված կարգավորումը (կողմերի միջև ինֆորմացիայի կամ հաշտարարության միջոցով⁸) ուրույն արժեք ունի՝ արտացոլելով ընտրության և համաձայնությունն ձեռք բերելու ազատությունը՝ համեմատած դատարանի կողմից պարտադրված լուծման հետ: Հանրային վստահավորության ցածր աստիճանն ունեցող հանցագործությունների ապաֆրեականացումը կարող է սեղի ունենալ դատարանների ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու նպատակով կամ կարող է արտացոլել այն եզրահանգումը, որ որոշ հանցագործություններ (օրինակ՝ երիտասարդների իրավախախտումները) պետք է ֆինել ֆրեական դատավարության ֆորմալ համակարգից դուրս: Դրդապատճառների վերաբերյալ հստակ պատկերացում ունենալը կարող է օժանդակել գնահատելու յուրաքանչյուր առաջարկի արժեքավորությունը:

51. ԵՊԽԽ-ն սկսում է ֆինանսավորել ստաբիլիտետ հարցեր, որտեղ ֆրեական և ֆալսիֆիկացիան գործերին առնչվող դիրքորոշումները կարող են միասին դիտարկվել կամ համեմատելի են:

ա) Դատարանի կառավարումը

52. ԵՊԽԽ-ն սահմանել է դատարանների կառավարման երկու հիմնական մոդել⁹: Մի մոդելում դատավորը չնչին դեր է խաղում կամ որևէ անմիջական դեր չի խաղում դատարանների կառավարման հարցում: Նա կարող է ավելի շատ ժամանակ տրամադրել գործեր ֆինելուն, քան զբաղվել ոչ դատական գործառույթներով, որոնք համատեղելի չեն նրա վերապատրաստման կամ մասնագիտական ունակության

6 Նախարարների կոմիտեի՝ անգամ պետություններին ուղղված «Քրեական արդարադատության պարզեցման մասին» թիվ R (87) 18 առաջարկություն:

7 Նախարարների կոմիտեի՝ անգամ պետություններին ուղղված «Քրեական արդարադատության կառավարման մասին» թիվ R (95) 12 առաջարկությունում ներառված են մի շարք առաջարկություններ, որոնք ուղղված են մեծ թվով բարձր գործերի, կամայական ձգձգումների, բյուջետային սահմանափակումների և հանրային ու աշխատակազմի կողմից անող պտեղծների խնդիրների լուծմանը: Այս հարցերը բարձրացված են հետևյալ ենթավերնագրերի տակ՝ (I) Նպատակների սահմանում, (II) Աշխատանքային ծանրաբեռնվածության կառավարում, (III) Ենթակառուցվածքի կառավարում, (IV) Մարդկային ռեսուրսների կառավարում, (V) Տեղեկատվության և հաղորդակցության կառավարում:

8 Տե՛ս սույն Կարծիքի «Դ» բաժինը:

9 Տե՛ս «Դատարանների ֆինանսավորման և կառավարման մասին» իր թիվ 2 (2001) կարծիքը, 12-13-րդ պարբերություններ:

հետ: Չնայած դատարանները հնարավոր չէ պատճան կառավարել առանց ապահովելու, որ առնվազն դատավորների հետ խորհրդակցեն վարչական հարցերի վերաբերյալ, այնուամենայնիվ բյուջեները կառավարելու մասին որոշումները, աշխատակազմի համալրումը և դատարանների շենքերի կառավարման հարցը վարչական աշխատողների ձեռքում են: Փահի որ ինչ համակարգ էլ գործի, համակարգի գործունեության համար անհրաժեշտ գումարը գալիս է կենտրոնական կառավարությունից, ուստի դատավորներին վարչական հարցերից հեռու պահելն օգնում է դատավորներին հեռու մնալու ֆազակական ճնշումներից, որոնք բխում են թիրախային կատարողական ապահովելու անհրաժեշտությունից:

53. Այս մոդելի թերությունն այն է, որ դատավորները, որոնցից ակնկալվում է ապահովել դատական իշխանության առաջնային նպատակը, այն է՝ գործերը լուծել արդյունավետ և արագ եղանակով, ֆիչ վերահսկողություն ունեն այն միջավայրի նկատմամբ, որտեղ իրենք փորձում են ապահովել նախաձեռնած նպատակը:

54. Երկրորդ հիմնական մոդելում դատարանի նախագահը ապահովում է նաև դատարանի կառավարումը: Նա առնվազն որոշ հայեցողություն ունի բյուջեի ծախսման, աշխատակիցների համալրման և աշխատողներին աշխատանքից ազատման, ինչպես նաև դատարանի ենթակառուցվածքների վերաբերյալ հարցերով: Առաջին մոդելն ունի առավելություններ և թերություններ. դատավորներին հեռացնում են իրենց առաջնային գործառնությունից և ստիպում են զբաղվել աշխատանքներով, որոնց համար հատուկ գիտելիքներ չեն ստացել: Նման դատավորներն առավել շատ վեներ կարող են ունենալ պետական մարմինների հետ: Մյուս կողմից՝ նրանք իրական վերահսկողություն ունեն իրենց դատարաններում արդարադատություն ապահովելու միջոցների նկատմամբ և առավել մեծ ազդեցություն ունեն ռեսուրսների բաշխման ֆազակականության հարցում:

55. Շատ երկրներում գործում են համակարգեր, որոնք միջանկյալ տեղ են զբաղեցնում այս երկու ծայրահեղ մոդելների միջև: Որպես կարևոր դիտարկում կարելի է նշել, որ դատավորների հետ պետք է խորհրդակցել: Նրանք նաև պետք է հնարավորություն ունենան ազդելու ժամանակակից արդարադատությունը սահմանող և առկա առաջնահերթությունների վերաբերյալ էական որոշումների վրա: ԵՒԽՆ-ն ընդգծում է դրա անհրաժեշտությունը:

բ) Դատարանների ծանրաբեռնվածության տատանումները

56. Ժամանակի ընթացքում կոնկրետ դատարանի ծանրաբեռնվածությունն անում կամ նվազում է: Սա պայմանավորված է ժողովրդա-

գրական փոփոխություններով և ֆրեական ոլորտում ֆրեական վար-
 քագծի զարգացմամբ: Սա կարող է ժամանակավոր լինել: Օրինակ՝
 սահմանին մոտ գտնվող դատարանը կարող է սարսափելի մեծ թվով
 գործեր ստանալ անօրինական էմիգրանտների հարցերով, կամ օդա-
 նավակայանին մոտ տեղակայված դատարանը կարող է ստանալ ավե-
 լի շատ գործեր քննադատության ներկրման հարցերով:

57. Որոշ իրավահամակարգերում դատավորները և/կամ դատական
 գործերի ֆինուրյունը կարող են բավականին հեշտությամբ տեղափոխ-
 վել մեկ այլ դատարան՝ առնվազն ժամանակավոր: ԵՊՆՆ-ն գտնում է,
 որ նման ճկունությունն, ընդհանուր առմամբ, ցանկալի է՝ պայմանով,
 որ առանձին դատավորների անկախությունը պահպանվի, իսկ դատա-
 վորի տեղափոխման դեպքում դատավորը տա իր համաձայնությունը:
 Հասկանալի է, իհարկե, որ դա պետք է իրականացվի պատշաճ կեր-
 պով՝ հաշվի առնելով արդարադատության մատչելիության գործնական
 խնդիրները: Գործի մասնակիցները և հանրությունն իրավունք ունեն
 ակնկալելու, որ գործերը կֆենվեն մոտակա և իրենց հարմար դատա-
 րանում:

58. Այլ իրավահամակարգերում դատավորը, որին գործ է հանձնվել,
 չի փոխվում, դատավորների տեղափոխումը պահանջում է վերջին-
 ներիս համաձայնությունը, և դատական գործերի ֆինուրյունը այլ դա-
 տարան տեղափոխելը հնարավոր է միայն կողմերի համաձայնության
 դեպքում: Այնուամենայնիվ, ցանկացած դատարանի ներսում կարող են
 լինել մեխանիզմներ, օրինակ՝ դատավորների կողմից ընտրված նա-
 խագահը կարող է որոշել ծանրաբեռնված դատավորի գործերը հանձ-
 նել նույն դատարանի մեկ այլ դատավորի ֆինուրյունը:

59. Եթե աշխատանքային ծանրաբեռնվածության հարցում առկա
 են մշտական բնույթ ունեցող փոփոխություններ, ապա անհրաժեշտ է
 համապատասխան փոփոխություն կատարել դատավորների կազմում,
 հատկապես՝ վերջին կատեգորիայի իրավահամակարգում: Ջուտ տնտե-
 սական նկատառումները (հանգեցնելով տարածքային դատարանի
 փակմանը) կարող են հակասել կողմերի և հանրության՝ մոտակա և
 հասանելի դատարանի արդարադատությունից օգտվելու իրավունքին:
 ԵՊՆՆ-ն խրախուսում է երկրներին՝ ուսումնասիրելու և մշակելու հա-
 մապատասխան չափանիշներ, որպեսզի այս հարցերը հաշվի առնվեն
 և հավասարակշռվեն՝ ապահովելու, որ դատարանի ծանրաբեռնվա-
 ծությունից ելնելով համապատասխան փոփոխություններ կատարելիս
 դատարանի որդեգրած մեթոդները չընկալվեն որպես դատավորի ան-
 կախությանը վնասող մեթոդներ:

60. Այնուամենայնիվ, ԵՊՆՆ-ն ցանկանում է հղում կատարել թիվ 2
 (2001) կարծիքին, մասնավորապես 4-րդ և 5-րդ պարբերություններին,

որոնք վերաբերում են համապատասխան ռեսուրսների առկայությանը: Դատավորների կամ դատական գործերի ֆինուրյունը մեկ այլ դատարան փոխադրման հնարավորությունը չպետք է հանգեցնի ռեսուրսների կառուցվածքային բացակայության: Նման հկուուրյունը չի կարող փոխարինել բավարար թվով դատավորների առկայությանը, որը, որպես կանոն, անհրաժեշտ է նախատեսված աշխատանքը կատարելու համար:

զ) Գործի միանձնյա ֆինուրյունը

61. Թիվ R (87) 18 առաջարկության Դ.2 պարբերության մեջ նշվում է, որ բրեական գործերը դատավորը ֆինուր է միանձնյա, «եթե իրավախոսման լրջության աստիճանը թույլ է տալիս»: Բայց լուրջ դատական գործերով, որոնք առնչվում են սուբյեկտի ազատությանը, երեք և ավելի դատավորի կազմով կոլեգիալ փաստահավաքումը, պրոֆեսիոնալ, թե ոչ, կարևոր երաշխիք է մեկ անձի նախապաշարմունքներով կամ յուրահատուկ կարծիքով պայմանավորված որոշումները բացառելու համար: Գործնակաում՝ պակաս լուրջ դատական գործերով որոշում կայացնում է մեկ դատավոր, իսկ լուրջ դատական գործերը որոշվում են դատավորների կոլեգիալ կազմով՝ չնայած բաժանարար գիծը տարբեր է տարբեր երկրներում:

62. Քաղաքացիական գործերով սովորության իրավունքի երկրներում ընդունված գործելակերպ է, որ առաջին ատյանի դատարանի դատավորները (որոնք փորձառու մասնագետներ են և պաշտոնը ստանձնել են իրենց մասնագիտական կարիերայի առավել ուշ փուլում) դատական գործը ֆինեն միանձնյա: Այլ իրավահամակարգերում, որտեղ դատավորը կարող է կարիերայի առաջնադասում ունենալ (և այն երկրներում, ինչպիսին, օրինակ՝ Ֆրանսիան է, որտեղ առևտրային դատարանները (*tribunaux de commerce*) բաղկացած են ոչ մասնագետներից), առաջին ատյանի դատարանում դատավորները գործում են կոլեգիալ դատական կազմով, չնայած միանձնյա դատավորի կողմից ավելի շատ գործեր ֆինելու միտում կա:

63. Կոլեգիալ կազմով որոշումների ընդունումը կարող է փոխհատուցել մեկ անդամի փորձի պակասը: Այն ապահովում է որակի հետևողականություն և առավել երիտասարդ դատավորների համար փորձ ձեռք բերելու հնարավորություն է: Դժվար կլինի հրաժարվել այս համակարգից, քանի որ հակառակ դեպքում երիտասարդ դատավորը կամ ոչ մասնագետը առաջին ատյանի դատարանի միակ անդամը կլիներ:

64. ԵԴԽՆ-ն գտնում է, որ երկրները պետք է խրախուսեն դատավորների վերապատրաստումը և կարիերայի զարգացումն այնպես,

որ առաջին ատյանի դատարանում գործերը հնարավոր լինի ֆինել մեկ դատավորի կազմով բոլոր այն դեպքերում, երբ սա հնարավոր է իրականացնել գործող դատավորների վերձագրությանը և կարողություններին, ինչպես նաև տվյալ վարույթի առանձնահատկություններին համապատասխան:

դ) Դատավորներին օժանդակող աշխատակազմը

65. ԵՊՏԽ-ն իր թիվ 2 (2001) կարծիքում նշել է, որ բազմաթիվ երկրներում դատավորներն իրենց սնօրինության տակ բավարար միջոցներ չունեն: Այնուամենայնիվ, ԵՊՏԽ-ն ցանկանում է նշել, որ դատավորների կողմից իրականացվող անհարկի գործառույթների իրական նվազեցում հնարավոր է միայն դատավորներին օգնականներ տրամադրելու միջոցով, որոնք բավարար որակավորում ունեն իրավաբանության ոլորտում («գրասենյակային աշխատողներ»), «ռեֆերենտներ»): Այս անձանց դատավորը կարող է իր վերահսկողության և պատասխանատվության ներքո պատվիրակել որոշակի գործողությունների իրականացման, օրինակ՝ օրենսդրական համապատասխանակների և նախադեպի որոնման, հետև և ստանդարտ վաստաթղթերի նախագծման և վաստաբանների և/կամ հանրության հետ կապի ապահովման:

ե) Արտադատական գործունեություն

66. ԵՊՏԽ-ն պատկանում է այն տեսակետը, որ թիվ R (86) 12 կարծիքի հավելվածում նշված արտադատական գործողությունները չպետք է հանձնարարվեն դատավորներին: Բայց գոյություն ունեն նաև գործունեության այլ ձևեր, որոնք կարող են խառնաշփոթ ստեղծել կամ շեղել դատավորին իր դատական գործառույթների կատարումից, այդ թվում՝ դատարանի վարչարարության հետ կապված գործողություններն այն դեպքերում, երբ բավարար օժանդակություն կամ ֆինանսավորում չի տրամադրվում (տե՛ս վերոհիշյալ ա) կետը): Նման գործունեության ձև է նաև որպես մասնավոր արբիտր հանդես գալը, որը շատ երկրներում անընդունելի է:

67. Քննադատության է արժանացել նաև այն, որ դատավորները ժամանակ են ծախսում հանձնաժողովներում ու նմանատիպ մարմիններում աշխատելու համար: Կա տեսակետ, որ «դատավորը պետք է դատի», իսկ գործունեության մնացած ձևերն արժեքավոր ռեսուրսի վատնում են:

68. ԵՊՏԽ-ն այն կարծիքին չէ, որ վերոհիշյալ տեսակետին մեծ նշանակություն պետք է տրվի: Եթե հանձնաժողովն ուսումնասիրում է դատարանի աշխատանքի որևէ համապատասխան ասպեկտ, և դա-

տավորը կարող է արժեքավոր ներդրում ունենալ այդ մարմնի աշխատանքում, ապա նման աշխատանքի վրա ծախսված ժամանակը չի կարող համարվել վատնված: Ավելին՝ դատավորն իր գործառույթներն ավելի լավ կկատարի, եթե առավել լայն մտահորիզոն ունենա, ինչը հնարավոր է ձեռք բերել այլ բնագավառների մասնագետների հետ աշխատանքի միջոցով այնպիսի հարցերի շուրջը, որոնք առնչվում, բայց դուրս են իր բնականոն աշխատանքի ոլորտից:

69. Մյուս կողմից՝ վտանգ կա, որ դատավորները կարող են ներգրավվել ֆաղափական դրդապատճառներով իրականացվող հարցումներում, որոնց ժամանակ կարող է պահանջվել դատողություններ կատարել իրենց անմիջական փորձառությունից դուրս ոչ իրավական հարցերի մասին: Դատավորները պետք է լավ մտածեն, թե արդյոք իմաստ ունի՞ իրենց հմտությունները և հեղինակությունը ներդնել նման բնույթի հարցումներում¹⁰ :

զ) Իրավաբանական ներկայացուցչություն և իրավաբանական ծախսերի ֆինանսավորում

70. Քրեական գործերով ճիշտ դիրքորոշում է, որ անվճար իրավաբանական օգնությունը կամ դատական պաշտպանությունը պետք է հասանելի լինեն՝ առանց գնահատելու պատասխանող կողմի դիրքորոշման էությունը: Խնդրահարույց է թվում այն, որ մեծ տարբերություն կա գործերի բնույթի և լրջության աստիճանի միջև, որոնց համար անվճար իրավաբանական օգնությունը կամ դատական պաշտպանությունը արամադրվում է տարբեր երկրներում: Բայց ֆաղափացիական գործերով մտահոգության առիթ է տալիս այն, որ դատավորության ֆինանսավորման մեթոդները կարող են խրախուսել վատ հիմնավորված և մեծ թվով գործերով դատավորություններ այն դեպքում, երբ դրանք սահմանափակված չեն իրավաբանական ծախսերի ապահովագրությամբ¹¹ : Ցանկացած իրավական համակարգում ավելի շատ աշխատանք կա անելու այն ոլորտներում, որտեղ կան վճարներ: Հարկավոր է ներմուծել պատշաճ վերահսկողության համակարգեր՝ նախօրոք հայցի հանգամանքները գնահատելու համար և բացառելու անվճար իրավաբանական օգնության պահանջներն այն գործերով, որոնց դեպքում գործի հանգամանքները և/կամ գումարի չափը չեն հիմնավորում հնարավոր ծախսերը¹² :

10 ԵՊՏԽ-ն հղում է կատարում թիվ 3 (2002) կարծիքին, որտեղ բնութագրված են դատական երկխոսի հարցեր:

11 Վերջինիս համար տե՛ս վերահշարժ 26-րդ պարբերությունը:

12 Նմանատիպ խնդիր առաջանում է պայմանական վճարների համաձայնությունների ստեղծությանը (ներկայումս թույլատրվում է Միացյալ Թագավորությունում), այսինքն՝

II. ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱԲԱՆՆԵՐ

71. ԵՒՆԻՍ-ն հաջորդիվ բնաբերում է, մասնավորապես, բրեական գործերին առնչվող հարցեր: Հենց սկզբում կարևոր է հիշել երկու ակնհայտ, սակայն հիմնարար տարբերություններ բրեական և ֆալս-ֆալցիական գործերով վարույթների միջև:

(i) Քաղաքացիական գործերով վարույթները գրեթե միշտ ներառում են երկու մասնավոր կողմ: Հասարակությունն ընդհանուր շահ ունի ֆալսացիական դատավարության պատճառ լուծման մեջ, բայց կոնկրետ գործերի արդյունքի առնչությամբ այն որևէ շահ չունի: Քրեական գործերով վարույթի դեպքում հասարակությունը շահագրգռված է յուրաքանչյուր գործի պատճառ լուծման հարցում:

(ii) Քաղաքացիական գործերով ընթացակարգային ձգձգումները կամ ոչ կանոնավոր աշխատանքը կարող են հանգեցնել ծախսերը հատուցելու մասին որոշումների կամ, որպես վերջին միջոց, գործն առանց բնութայն բողոքելուն: Քրեական վարույթներում բրեական հետապնդման արդյունքում կարող են սահմանվել դրամական տույժեր¹³ կամ, բացառիկ դեպքերում, բրեական հետապնդումը կարող է դադարեցվել: Շատ ավելի դժվար է պատժամիջոց կիրառել պատասխանողի դեմ ուժացումների կամ կանոնների խախտման համար, չնայած որոշ երկրներում դատապաշտպանից կարող է պահանջվել հատուցել կրած ծախսերը: Պատասխանողը սավորաբար բավարար միջոցներ չի ունենում ծախսերի հատուցման մասին դատական ակտերը կատարելու համար: Հնարավոր չէ նաև կարել գործը որպես պատժամիջոց: Դատարանը չի կարող ասել, որ նա հրաժարվել

համաձայնություններ, որոնց դեպքում փաստաբանի վնասները չեն վնասվում փաստաբան վարձած հայցվորի կողմից, եթե գործի բնությունը հաջողությամբ չի ավարտվում, բայց գանձվում են գործը տանուլ տված պատասխանողի կողմից՝ 100% հավելավորով, որը տանում է գործը օտար հայցվորի փաստաբանը: Նման համաձայնություններ կարող են կնքվել բավարար ֆինանսական միջոցներ չունեցող հայցվորի կողմից՝ պատասխանողին անհարմարություն պատճառելու և նրան ստիպելու լուծել վեճը, քանի որ (i) հայցվորը և իր փաստաբանները դրդապատճառ չունեն պայմանական վնասի օտարը համաձայնության գալու հարցում: Նրանք շահագրգռված են հակառակում: (ii) Եթե հայցվորն իրավական ծախսերի ապահովագրություն չունի, պատասխանողը չի հատուցի գործը տանուլ տված հայցվորի վնասները՝ գործը օտար դեպքում: Անգլիական դատարանները վերջերս առավել խիստ վերահսկողական միջոցներ են սահմանել նման համաձայնությունների նկատմամբ՝ սահմանափակելով այն վնասները, որոնց օտարը համաձայնություն կարող է ձեռք բերել, և այն պայմանները, որոնց համաձայն նման վնասները կարող են կատարվել:

13 Կարել է դատարկել այն հարցը, թե արդյո՞ք շատ երկրներում սա համապատասխանում է դատախազության պետական մարմին լինելու բնույթին:

է դատաֆննության իր իրավունքից, որովհետև չի կատարել որոշ ընթացակարգային պահանջներ: 72. Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ ԵԴԽՆ-ն նկատում է որոշ առանձնահատուկ խնդիրներ:

ա) Հայեցողական հետապնդում կիրառելու սկզբունքը

73. Թիվ R (87) 18 առաջարկությանը պատասխանվում է հայեցողական հետապնդման սկզբունքը, «Եթե պատմական զարգացումը և անդամ պետությունների սահմանադրությունը թույլ են տալիս», և նշվում է, որ «այլապես, համարժեք նպատակ ունեցող միջոցներ պետք է սահմանվեն»: Նշված երկրներում, անկախ դատախազի (*ministère public*) պարտականություններով կարող է պահանջվել, որ գործերը ներկայացվեն դատարան, իսկ քրեական հետապնդումը կասեցնելու համար իրավասու անձը կարող է լինել միայն դատավորը:

74. Առաջարկության մեջ նշվում է, որ հետապնդում չիրականացնելու ցանկացած որոշում պետք է «հիմնավորվի օրենքով» (պարբերություն I.2), «պետք է իրականացվի ընդհանուր հիմնով, ինչպիսին, օրինակ՝ հանրային շահն է» (պարբերություն II.4), և կարող է տեղի ունենալ, «Եթե հետապնդում իրականացնող մարմինը մեղքը հիմնավորող բավարար ապացույցներ ունի» (պարբերություն I.2): ԵԴԽՆ-ի մեկնաբանությամբ, երբորդ պայմանի իմաստը ոչ այլ ինչ է, քան այն, որ քննիչը հետապնդում իրականացնող մարմինը մեղքը հաստատող բավարար ապացույցներ չունի, հայեցողական հետապնդման հարցը բարձրացնելը ողջամիտ չէ: Իսկ եթե բավարար ապացույցներ դեռ ձեռք չեն բերվել, ԵԴԽՆ-ն գտնում է, որ գործը պետք է վարի հետաֆննչական մարմինը՝ որոշելու համար, թե արդյոք իրավախախտման լրջության աստիճանը և կասկածյալին ու տուժողին վերաբերող այլ հանգամանքներ արդարացնում են լրացուցիչ ապացույցներ ձեռք բերելու հետագա ջանքերը:

75. Առաջարկության մեջ նաև նշվում է, որ քրեական վարույթ չիրականացնելու կամ վարույթը կարգելու մասին որոշումը կարող է գուրդողվել նախագաղափարներով կամ նկատողությամբ, կամ կարող է պարունակել որոշ պայմաններ (որի դեպքում պահանջվում է ենթադրյալ իրավախախտի համաձայնությունը) այն մասին, որ դա չի համարվի դատվածություն կամ որևէ կերպ չի ազդի իրավախախտի քրեական պատմության վրա, բացառությամբ, եթե վերջինս ընդունում է իր մեղքը, և որ դա չպետք է գրկի տուժողին փոխատուցում պահանջելու իրավունքից: Գործնականում, երկրների մեծամասնությունը (բայց ոչ բոլորը) ունի որոշ հայեցողություն կիրառելու իրավունք: Տարբերություններից մեկն այն է, որ որոշ համակարգերում գործերը կարող են կարգվել միայն այն պայմանով, որ տուժողին տրվի փոխատուցում,

իսկ որոշ երկրներում հայեցողություն կարող է կիրառվել, եթե հանրային շահից չի բխում գործի ֆինուրյունը շարունակելը:

76. Եվրոպայում ներկայումս գործում է երեք հիմնական համակարգ:

- (i) Հետապնդում իրականացնող մարմինն իրավունք չունի կարգելու գործը և ոչ էլ պայմաններ/սանկցիաներ պարտադրելու իրավախախտին, եթե ապացույցները հիմնավորում են ֆրեական հետապնդման անհրաժեշտությունը: Այդ մարմինը պարզապես գործը նախապատրաստում է դատարան հանձնելու համար:
- (ii) Հետապնդում իրականացնող մարմինն իրավասու է որոշելու՝ հետապնդում իրականացնել, թե ոչ (օրինակ՝ գործը լիովին կարգել), նույնիսկ եթե բավարար ապացույցներ կան ֆրեական հետապնդում իրականացնելու համար:
- (iii) Հետապնդում իրականացնող մարմինն իրավասու է որոշելու՝ հետապնդում իրականացնել, թե ոչ, և կարող է կարգել գործը՝ իրավախախտի նկատմամբ նշանակելով պայմաններ կամ սուգանք՝ վերջինիս համաձայնությամբ, որպես գործը դատարան ուղարկելու այլընտրանք: Այս երեք հիմնական կատեգորիաների միջև կան նշանակալի տարբերություններ՝ հետապնդում իրականացնելու իրավասության առումով: Որոշ երկրներում գործում են մի շարք պայմաններ, օրինակ՝ կարող են պարտադրվել սոցիալ-հոգեբանական օժանդակություն և հանրային աշխատանք: Այլ երկրներում միակ պայմանը որոշակի գումար վճարելն է:

77. ԵՒՆՆ-ն այն պետություններում, որոնք չունեն հայեցողական հետապնդման կամ համարժեք որևէ համակարգ, խրախուսում է կատարելու լրացուցիչ ուսումնասիրություններ, որպեսզի թիվ R (87) 18 առաջարկությունը գործողության մեջ դրվի: ԵՒՆՆ-ն պաշտպանում է այն տեսակետը, որ պետությունները պետք է դիտարկեն այն դերը, որ դատարանները կարող են ունենալ իրականացված ընթացակարգը ստուգելու համար, հատկապես, երբ տուժողը վիճարկում է հետապնդում իրականացնող մարմնի կողմից գործը կարգելու մասին որոշումը:

բ) Պարզեցված ընթացակարգեր

78. Բուրք անդամ պետություններն ունեն պարզեցված որևէ ընթացակարգ, օրինակ՝ վարչական իրավախախտումների և ոչ մեծ ծանրության հանցագործությունների համար, չնայած նման ընթացակարգերի բնույթը և չափը էապես տարբեր են: ՄԻԵԿ-ի 5-րդ և 6-րդ հոդվածների նշանակությունը մտապես պետք է դիտարկվի նման վարույթներ նախաձեռնելիս և իրականացնելիս՝ չբացառելով դատարան բողոքարկելու հնարավորությունը:

զ) Մեղքի ընդունում և մինչդատական գործարք (պատժի սակարկում)

79. Թիվ R (87) 18 առաջարկության մեջ սա որպես սկզբունք է առաջարկվում: Այս սկզբունքը թույլ է տալիս դատարան մտած գործով մեղքի ընդունում վարույթի վաղ փուլում, ինչը սովորության իրավունքի մոդել է: Այնուամենայնիվ, մի շարք երկրներ ունեն այս համակարգին նմանեցված ֆորմալ համակարգեր: Մեղքի ընդունելը և մեղքի ընդունելու համար պատժի մեղմացումը սովորության իրավունքի չհարող շատ համակարգերի չարխն են, եթե հաշվի առնենք, թե ինչ հետևանքներ կարող է դա ունենալ: Այնուամենայնիվ, մի շարք երկրներում գործում է մեղմացող ընթացակարգերի համակարգ, այն դեպքում, երբ մեղքի ընդունվում է: Այս գործառնությունները նման են ֆորմալ մեղայականով ներկայանալուն: Միայն այս դեպքում առավել քիչ ապացույցներ են ներկայացվում, և գործն առավել մեղմ հունով է գնում:

80. ԵՒԽԽ-ի մեկնաբանությամբ՝ մեղքի ընդունելու ֆորմալ համակարգերի առավելությունները (ինչպես ընկալում են սովորության իրավունքի համակարգերում) և հնարավոր վտանգները հետևյալն են:

(i) Մեղքի ընդունելը

81. Եթե հնարավոր լինի հանցանք կատարած անձին հորդորել, և նա կարողանա դատավորի առջև պաշտոնապես ընդունել իր մեղքը վարույթի վաղ փուլում, ապա շատ ժամանակ և գումար կխնայվեն: Եթե սա տեղի է ունենում ֆորմալ միջավայրում, կարող են ապահովվել երաշխիքներ հանցավորի համար: Ոստիկանությունում խոստովանությունը կարող է ձեռք բերված լինել ոչ պատշաճ եղանակով: Մեղքի ընդունելն ապացույց է, որ դա այդպես չէ: Փաստաբանները, այնուամենայնիվ, մասնագիտական պարտավորություն ունեն համոզվելու, որ մեղադրյալն իրոք ընդունում է իրավախախտման անհրաժեշտ բոլոր իրավական տարրերը:

(ii) Մինչդատական գործարք (պատժի սակարկում)

82. Սա ներառում է երկու բաղադրիչ՝ առաջադրված մեղադրանքի վիճարկում/սակարկում և դատավճի վիճարկում/սակարկում:

83. Մեղադրանքի սակարկում նշանակում է համաձայնություն մեղադրող կողմի հետ՝ պաշտոնապես կամ ոչ, որ հետապնդում չի իրականացվի մեղադրանքի մեկ կամ մի քանի մասերով, եթե պատասխանողն ընդունի իր դեմ առաջադրված այլ մեղադրանքներ (օրինակ՝ ոչ մեծ ծանրության իրավախախտումների մասով): Նման ընթացակարգը սովորաբար ընդհանրապես դատավորի ներգրավմանը չի կատարվում,

չնայած կարող է գոյություն ունենալ իրավահարգավորում դատարանի կողմից հաստատվելու պահանջի մասին: Նման գործելակերպը ստարդները գտնում են, որ եթե հանցավորը ցանկանում է ընդունել տավից ինը ենթադրյալ կողոպուտի դեպքով իր մեղքը, արդարադատության արդյունավետության շահերից չի բխում, որ պետք է անպայման լիարժեք դատաֆննդություն իրականացնել տասներորդ մեղադրանքի մասով, պարզապես որովհետև արդեն բավարար ապացույցներ կան այդ մասով դատաֆննդություն անցկացնելու համար:

84. Դատավճիռի սակարկում ևս տեղի է ունենում մի շարք երկրներում: Բայց սովորության իրավունքում ընդունված է կարծել, որ մեծ վտանգներ կան այս հարցում դատավորի ներգրավվածության դեպքում: Վտանգը այն է, որ մեղադրյալը կարող է նույնիսկ տակ ստիպված ընդունել հանցանքի կատարման մեջ իր մեղքը, որն իրականում նա չի ընդունում, բայց դա անում է ավելի մեղմ պատիժ ստանալու համար այն դատավորից, որը պետք է իր գործով դատավճիռ կայացնի:

(iii) Մեղմ պատիժ

85. Սա մեկ այլ հասկացություն է և կապ չունի որևէ մեկի հետ սակարկելու հետ՝ լինի դա հետապնդում իրականացնող մարմինը, թե դատավորը: Իմաստն այն է (որն ընդունված է մի շարք երկրներում), որ հանցանք կատարած անձը, որն ընդունում է իր մեղքը, պետք է առավել մեղմ պատժի արժանանա, քան եթե չընդունի իր մեղքը. որքան շուտ է մեղքն ընդունվում, այնքան մեղմ է պատիժը¹⁴ :

86. Այս գաղափարը որոշ մարդկանց համար կարող է վանող լինել: Նման մարդիկ կարող են պնդել, որ այն, ինչ մեղադրյալն արել է, նա է արել, և ցանկացած հանցագործություն պատժի է արժանի, երբ ապացուցվում է՝ անկախ այն բանից, մեղքն ընդունվել է, թե ոչ: Այն վաստակը, որ մեղքի ընդունումը նշանակում է զղջում, շատ դեպքերում իրականությանը չի համապատասխանում: Որոշ դեպքերում հնարավոր է սցիալական պատասխան տալ նման դեպքերին այն համարակարգերում, որտեղ դատաֆննդությունը հիմնականում բանավոր է: Եթե հիմնական տուժողը խոցելի է (մասնավորապես՝ երեխաները և սեռական բնույթի բռնության զոհերը), ապա բանավոր լսումները կարող են լրացուցիչ տրավմայի առիթ հանդիսանալ: Նման դեպքերում, ընդունելով մեղքը և վերացնելով դատական ճիշտի անհրաժեշտությունը, մեղադրյալը մեղմացնում կամ վերացնում է վնասը, որը կարող էր հասցվել իր գործողությունների հետևանքով:

87. Բացի այս վախճարից՝ դեպքերից, նման պատասխանն ընդունելի չէ: Եթե անձին մեղադրանք է առաջադրվել մի քանի կողոպուտների

14 Սովորաբար պատժի տևողության մեկ երրորդը, որը կարող էր հաստատվել:

համար՝ իր մատուցած ծախսերի կամ գիտական այլ ապացույցների հիմնով, ապա միակ վկաները, որոնց նա գրկել է ապացույցների տրամադրումից, պրոֆեսիոնալներն են, որոնց դեպքում դա սովորական բան է: Մեղի ընդունումը մեղմ պատժի արժանանալու նպատակով խրախուսելու պատճառն այն պրագմատիկ առավելություններն են, որոնք առկա են մեղին ընդունելու դեպքում. (i) ապահովում է հանցանք կատարած անձի դատապարտումը, որը գիտի, որ մեղավոր է, բայց դրդապատճառ չունի պնդելու, որ դատաբնությունն անցկացվի այն հույսով, թե իր դեմ ապացույցները կամ վկաները հակառակը կհանգեցնեն երդվյալ ատենակիցներին կամ դատավորին, (ii) գործերը լուծվում են ավելի կարճ ժամանակում (այլ դատաբնություններ կարող են անցկացվել ժամանակին նույնիսկ այն դեպքում, երբ լիարժեք դատաբնության դեպքում, միևնույնն է, մեղադրյալը դատապարտվելու էր): Ամբողջ հասարակության համար սա պրագմատիկ առավելություններ ունի:

88. Սակայն պարզ է, որ մեղմ պատիժը պետք է թույլատրվի, պետք է նաև գործեն որոշակի երաշխիքներ: Փաստաբանները և դատավորները պետք է գզուշավորություն դրսևորեն ապահովելու համար, որ մեղի ընդունումը լինի կամավոր և մեղավորության իրական ընդունում: Դատավորները չպետք է մասնակցեն կամ ներբաշվեն փաստաբանների և հանցանք կատարած անձի միջև որևէ ֆևնարկումներում, որոնք վերաբերում են պատժի մեղմացմանը: Դատավորները չպետք է իրավունք ունենան հաստատելու որևէ մեղք, որը ճիշտ չի թվում կամ չի բխում հանրային շահից:

89. ԵՊՏ-ն վստահ չէ, թե արդյոք իրատեսակ⁶ն է մեղին ընդունելու դեպքում պատժի մեղմացման համակարգի անհապաղ ներմուծում առաջարկելը բաւոր անգամ պետություններում: Բայց ԵՊՏ-ն առաջարկում է, որ բաւոր երկրները դիտարկեն այն հարցը, թե արդյոք նման համակարգը կարո՞ղ է օգտակար լինել ֆրեական արդարադատության գործընթացի համար:

III. ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱԲՆՆԵՐ

90. Թիվ R (84) 5 առաջարկության մեջ սահմանվում են «ֆաղաֆաղիական դատավարության ինը սկզբունքներ, որոնք ուղղված են ֆաղաֆաղիական արդարադատության բարելավմանը»: Սա հեռատեսական, վաղ կատարված առաջարկություն է, բայց գործնականում հաճախ դեռևս չի կիրառվում: ԵՊՏ-ն գտնում է, որ ընդհանուր առմամբ կիրառելու դեպքում սա իրական երաշխիք կարող է հանդիսանալ ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի ներքո ֆաղաֆաղիական գործերով «ուղծամիտ ժամկետում արդար և հրապարակային դատաբնություն իրականացնելու» պետությունների պարտավորությունը կատարելու մասով:

91. Այս ինը սկզբունքներով սահմանվում են գործերի կառավարման առանցքային տարրեր, որոնց, ԵՊՏ-ի կարծիքով, դատավորները պետք է տիրապետեն և կիրառեն ֆաղափարակալան գործերով (այդ թվում՝ վարչական) վարույթի սկզբից մինչև ավարտը՝ ապահովելու համար ՄԻՆԿ-ի 6-րդ հոդվածին համապատասխանություն: Ուստի՝ ԵՊՏ-ն հակիրճ կներկայացնի և այս սկզբունքների վերաբերյալ իր մանրամասն դիտողությունները կանի:

92. Առաջարկության 1-ին սկզբունքով առաջարկվում է վարույթը սահմանափակել «Երկուսից ոչ ավելի դատական նիստերով», որից մեկը՝ նախնական, մյուսը՝ ապացույցներ, փաստեր, և եթե հնարավոր է՝ դատական ակտը լսելու համար, որի պարագայում հետաձգումներ չեն բույլատրվում, «բացառությամբ, եթե ի հայտ են եկել նոր փաստեր և այլ բացառիկ և կարևոր հանգամանքներ»: Կիրառելի են սանկցիաներ կողմերի, վկաների և փորձագետների նկատմամբ, եթե նրանք չեն պահպանում դատարանի կողմից սահմանված ժամկետները կամ չեն ներկայանում:

93. ԵՊՏ-ն գտնում է, որ այս սկզբունքն ընդհանուր ձևաչափ է: Որոշ համակարգերում ապացույցներ ապահովվում են մի քանի դատական նիստերի ընթացքում: Այլ համակարգեր վարում են դատական մեծածավալ գործեր, որոնք հնարավոր չէ իրականացնել մեկ նախնական և մեկ եզրափակիչ դատական նիստի շրջանակում: Ամենակարևոր հանգամանքն այն է, որ դատավորները պետք է հենց սկզբից վերահսկեն ժամանակացույցը և վարույթի տևողությունը՝ սահմանելով խիստ **Ժամկետներ** և իրավասություն ունենալով (կամ եթե ցանկանում են) արգելելու հետաձգումները, նույնիսկ եթե դա դեմ է կողմերի ցանկություններին:

94. 2-րդ սկզբունքի համաձայն՝ դատավորները պետք է իրավասություն ունենան վերահսկելու ընթացակարգի չարաչափումը՝ կողմի կամ փաստաբանների նկատմամբ սահմանելով սանկցիաներ:

95. 3-րդ սկզբունքն արտացոլում է գործերի ժամանակակից կառավարման էությունը:

«Դատարանը պետք է (...) ակտիվ դեր խաղա՝ ապահովելու վարույթի զարգացումը կարճ ժամկետներում, պահպանելով կողմերի իրավունքները, այդ թվում՝ հավասար վերաբերմունքի արժանաևալու իրավունքը: Մասնավորապես, դատարանը պետք է ունենա *proprio motu* իրավասություններ՝ կարգադրելու կողմերին՝ տրամադրել անհրաժեշտ բացառություններ, անձամբ ներկայանալ դատարան, բարձրացնելու օրենքին վերաբերող հարցեր, պահանջելու ապացույցներ անվավհ այն դեպքերում, երբ հարցականի տակ են դրված կողմերից բացի այլոց օտերը, վերահսկելու ապացույցների հավաքումը, թույլ չտալու վկայու-

քյուն տալ այն անձանց, որոնց վկայությունը գործին չի անչլում, սահմանափակելու կոնկրետ փաստի առիթով վկաների թիվը, երե նման թիվը կարող է չափազանց մեծ լինել (...):»

96. 4-րդ սկզբունքը լրացնում է վերոնշյալը՝ սահմանելով, որ դատարանը, բացառությամբ օրենքով հստակ սահմանված դեպքերի, պետք է կարողանա որոշել՝ գործը բնի գրավոր, թե բանավոր ընթացակարգով:

97. 5-րդ սկզբունքով, ԵՊՊԽ-ի կարծիքով, բարձրացվում է գործերի արդյունավետ կառավարման առանցքային հարց. հստակեցնել կողմերի պահանջները և ապացույցների բնույթը հնարավորինս շուտ, բացառել նոր փաստերի ընդունումը բողոքարկման ժամանակ, բացառությամբ, երե դրանք հայտնի չէին (կամ ԵՊՊԽ-ն առաջարկում է՝ չէին կարող հայտնի լինել) առաջին առյանի դատարանում, կամ երե առկա են հատուկ այլ պատճառներ:

98. Որոշ երկրներում դատավարությունը կարգավորող կանոնները կամ մեակույթը թույլ են տալիս կողմերին՝ գրեթե առանց սահմանափակման ուղղումներ անել իրենց գործերում և լրացնել իրենց գործերը և ապացույցները նույնիսկ բողոքարկման փուլում (լրացուցիչ տեղեկությունների համար տե՛ս ստորև): ԵՊՊԽ-ն գտնում է, որ սա այլևս ընդունելի չէ, և որ եկել է ժամանակը՝ վերանայելու նման կանոնները և փոխելու նման մեակույթը: Կողմերն ունեն իրենց հայցի կամ պաշտպանության «արդար... դատաբանության իրավունք ողջամիտ ժամկետում», այլ ոչ թե՛ անսահմանափակ հնարավորություններ, որոնց ուժով նրանք կարող են լրացուցիչ և տարբեր գործեր ներկայացնել: Սա հատկապես վերաբերում է բողոքարկման դեպքում երկրորդ առյանում դատական բնությունը:

99. 6-րդ սկզբունքով սահմանվում է կարևոր դատական արգելք, որ «դատական ակտը պետք է տրամադրվի վարույթի ավարտին կամ հնարավորության դեպքում՝ դրանից հետո: Դատական ակտը պետք է լինի հնարավորինս հստակ: Դատական ակտը կարող է վկայակոչել ցանկացած օրենք, բայց հստակ պետք է լուծի, պարզ և անառակելիորեն, բոլոր պահանջները, որոնք բարձրացրել են կողմերը»: Որոշ պետություններ կամ դատարաններ կիրառում են այս կամ այն չափով ֆորմալ կանոններ, որոնցով սահմանվում են դատական ակտը կայացնելու առավելագույն ժամկետներ: 7-րդ սկզբունքը («հայեր պետք է ձեռնարկվեն՝ կանխելու դատական ակտը հրապարակելուց հետո իրավական պաշտպանության միջոցների չարաշահումը») սույն Կարծիքի առարկայից դուրս է:

100. 8-րդ սկզբունքով սահմանվում են գործերի կառավարման որոշ հայեցակետեր, ներառյալ՝ ա) հրատապ գործերի, բ) չվիճարկվող գոր-

ծերի, համաձայնեցված պահանջով հայցերի և փոքր հայցագնով հայցերի, գ) գործերի հատուկ տեսակների հատուկ ընթացակարգերը: Դրանց թվում նշվում են հետևյալները:

«Պատավարությունը սկսելու պարզեցված մեթոդներ, դատական նիստ չհրավիրելը կամ միայն մեկ դատական նիստ հրավիրելը կամ (...) նախապատրաստական բնույթի նախնական դատական նիստ հրավիրելը, բացառապես գրավոր կամ բանավոր վարույթի իրականացում (...), որոշակի բացառությունների և պաշտպանության միջոցների արգելում կամ սահմանափակում, ապացույցների ներկայացման ավելի նկուն կանոններ, դատական նիստը հետաձգելու արգելք կամ միայն կարճատև հետաձգումներ, դատական փորձագետի նշանակում (...), դատարանի ակտիվ դերը գործը վարելու և ապացույցներ պահանջելու ու հավաքելու հարցում»:

101. 9-րդ սկզբունքը շեշտադրում է «ամենաարդիական տեխնիկական միջոցների առկայության անհրաժեշտությունը, որոնք պետք է հասանելի լինեն դատական մարմիններին»:¹⁵ ԵՊՏ-ն պաշտպանում և շեշտում է, որ գոյություն ունի փոխհարաբերություն արդյունավետ տեխնոլոգիայի և իրենց ու իրենց դատարանների ռեսուրսներում դատական գործերի ընթացքին հետևելու և վերահսկելու՝ դատավորների կարողության միջև:

102. Այս բոլոր սկզբունքների ընդհանուր տրամաբանությունն այն է, որ վտանգ կա, որ ֆալսեպոսիտական գործերով դատավարությունը կարող է դառնալ այնքան խրթին և ժամանակատար, որ հնարավոր չի լինի պահպանել ՄԻԵԿ-ի 6 (1) հոդվածի պահանջները կոնկրետ գործ(եր)ի դեպքում կամ ընդհանրապես բոլոր գործերով, որոնց արագ և արդյունավետ ֆինությունն անուղղակիորեն կապված է նախորդ գործ(եր)ի վրա ծախսված ժամանակի և ռեսուրսների հետ:

103. Պետությունները պարտավոր են տրամադրել բավարար, բայց ոչ անսահմանափակ ռեսուրսներ և ֆինանսավորում ֆալսեպոսիտական, ինչպես նաև ֆրեական դատավարությունների համար¹⁵ : Քանի որ ո՛չ պետությունը, ո՛չ էլ կողմերն անսահմանափակ ռեսուրսներ չունեն, ուստի դատարանները պետք է վերահսկեն դատավարությունը՝ թե՛ կոնկրետ դատական գործով կողմերի և թե՛ այլ գործերով դատական կողմերի շահերից ելնելով:

104. Առանձին գործերը պետք է վարել «համամասնորեն», այն իմաստով, որ կողմերը պետք է կարողանան արդարադատության հասնել խնդրո առարկային և վիճարկվող գումարին համարժեք գնով, ինչպես նաև դատավարության այլ կողմերը պետք է կարողանան օգտվել իրենց վեճերի համար դատարանի կողմից հատկացված ժամանակի իրենց արդարացի բաժնից:

¹⁵ Տե՛ս ԵՊՏ թիվ 2 (2001) կարծիքը:

105. Կարն ասած՝ կողմերն իրավունք ունեն ստանալու դատարանի ժամանակի և ուշադրության համարժեք բաժին, բայց որոշելու համար, թե ինչն է համարժեք, դատավորը պարտավոր է հաշվի առնել այլ գործերով ծանրաբեռնվածությունը և կարիքները, այդ թվում՝ դատական համակարգը ֆինանսավորող պետության և արդարադատությունից օգտվել ցանկացող այլ կողմերի կարիքները:

106. Տարբեր երկրներում թիվ R (84) 5 առաջաբերության սկզբունքները տարբեր չափով են իրականացվում: Վերջին տարիներին իրականացվող ֆազաբացիական դատավարության իրավական բարեփոխումներն, ընդհանուր առմամբ, այս ուղղվածությունն ունեն: Դատավորներին ավելի շատ իրավասություն են տվել ֆազաբացիական վարույթների «ֆորմալ իրականացման» համար, չնայած նման իրավասություններ բացակայում են դրանց էական առաջընթացի առումով. օրինակ՝ նրանք չեն կարող ֆայլեր ձեռնարկել՝ ներմուծելու գործում վաստական հանգամանքներ, որոնք կողմերը չեն վկայակոչել: Այնուամենայնիվ, որոշ անդամ պետություններում դեռևս դատավորը չի որոշում, թե գործի ֆինությունը պետք է լինի բանավոր, թե գրավոր, ընթացակարգով, կամ երբ պետք է հրապարակվի դատական ակտը, կամ չի կարող ժամկետներ սահմանել, որովհետև նման հարցերը կարգավորվում են օրենքով: ԵՊՆԽ-ն գտնում է, որ դատավորի վերահսկողական իրավասությունների և նախաձեռնությունների սահմանփակումները դատավարության ընթացքում չեն համապատասխանում արդարադատության արդյունավետության հրամայականին:

107. Այժմ ԵՊՆԽ-ն կդիտարկի մի շարք ընթացակարգեր, որոնք ընդունվել կամ առաջարկվել են այս ոլորտում:

ա) Նախադատավարական արձանագրություններ

108. Նախադատավարական արձանագրություններով (մշակված Միացյալ Թագավորությունում) սահմանվում են այն ֆայլերը, որոնք պետք է ձեռնարկել նախքան վարույթ սկսելը: Դրանք ձևակերպվում են այն անձանց ներկայացուցիչների միջև համագործակցության արդյունքում, որոնք շահագրգռված են նմանատիպ վեճերի մեջ ներգրավված անձանց հարցում (անձնական վնաս, կամ բժշկական անփութություն, կամ շինարարական ոլորտում ապահովագրողները, փաստաբանները և շահագրգիռ մարմինները): Նրանց նպատակն է՝ նախօրոք վեր հանել խնդիրները տեղեկատվության և ապացույցների փոխանակման միջոցով, ինչը կարող է թույլ տալ կողմերին՝ խուսափել դատաբեռնությունից և համաձայնություն ձեռք բերել: Եթե համաձայնություն ձեռք չի բերվում, նրանք ապահովում են, որ կողմերը կարողանան պահպանել սահմանված ժամկետները: Դատավորը կարող է պատժամիջոց սահ-

մանել նախադատավարական արձանագրության պայմանները չպահպանելու համար:

բ) Նախադատավարական տեղեկատվություն

109. Սա դատավարության առանձնահատկություն է, որը թույլ է տալիս դատարանին, նախքան դատավարությունը սկսելը, նման վարույթի հնարավոր կողմին կարգադրել՝ ներկայացնել բոլոր փաստաթղթերը, եթե, ի թիվս այլ պատճառների, ցանկալի է, որ տվյալ կողմն իրագեկ լինի, թե արդյոք փաստերն ընդհանրապես հիմնավորում են պահանջը, թե ոչ, կամ թույլ տալ վերջինիս առավել իրագեկ ֆայլեր ձևաճարկել վեճը հաշտությամբ լուծելու համար՝ առանց դատական վարույթի:

գ) Ապահովման միջոցներ

110. Կարևոր է, անհրաժեշտության դեպքում, ունենալ ապահովման միջոցների հասանելիություն բավականին վաղ փուլում, ներառյալ, որոշ դեպքերում, նախքան դատարան հայցադիմում ներկայացնելու մասին պատասխանողին ծանուցելը: Հակառակ դեպքում՝ դրանք կկորցնեն իրենց իմաստը:

111. Հասանելի են մի ցարք ապահովման միջոցներ: Կարելի է առանձնացնել երեք հիմնական խումբ.

(i) միջոցներ, որոնց նպատակն է՝ ապահովել կատարում, օրինակ՝ բռնագանձում կամ «ստեղծում»,

(ii) միջոցներ, որոնց նպատակն է՝ պայմանականորեն հաշտություն ձեռք բերել (օրինակ՝ ընտանեկան գործերում),

(iii) միջոցներ, որոնցով ակնկալվում է վերջնական դատական ակտ:

112. Շատ երկրներում հայցվորը պետք է ներկայացնի իրավունքից օգտվելու հավանականությունը (*fumus bonis iuris*) և սովորաբար պետք է հաշվի առնի այն ռիսկը, որ առանց նման միջոցի վերջնական դատական ակտը չի կարող կատարվել (*periculum in mora*): Այս միջոցը կարող է կարգադրվել առանց լսելու մյուս կողմին (*ex parte*), բայց երբ նման կարգադրություն է կատարվում, պատասխանողն ունի լսվելու իրավունք, որի ընթացքում այդ միջոցը կա՛մ կարող է հաստատվել, կա՛մ չէրալ համարվել:

113. Անդամ պետություններում այլ իրավիճակներում լայնորեն կիրառվում է նաև դատական արգելքի ապահովման միջոցը (երբեմն, երբ հայցն ունի միայն փաստաթղթային հիմք): Սրա նպատակն է՝ պայմանականորեն լուծել վեճի որոշ կողմ(եր): Սովորության իրավունքի երկրներում նաև մշակվել է այսպես կոչված «Անտոն Պիլեր» կարգադրագիրը, որի համաձայն դատավորը կարող է կարգադրել փաստաթղթերի կամ այլ ապացույցների խուզարկություն, որոնք գտնվում

են պատասխանողի տնօրինության կամ հսկողության տակ և կարող են ոչնչացվել կամ քաֆցվել: “*Mesures d’instruction*” in futurum միջոցը նույն ֆունկցիան է կատարում Ֆրանսիայում և այլ երկրներում:

դ) Վարույթի սկիզբ

114. Որոշ անգամ պետություններ նախատեսել են որոշ պարզեցված (այդ թվում՝ էլեկտրոնային) մեթոդներ վարույթ սկսելու համար: Բայց վարույթ սկսելու ավանդական մեթոդների միջև տարբերությունը դժվարացնում է պարզեցված տարբեր մեթոդների համեմատությունը: Օրինակ՝ որոշ երկրներում վարույթը միշտ սկսվել է դատարանի կողմից ձեռնարկված ֆայլերով, մինչդեռ այլ երկրներում հայցվորը պետք է հայցի մասին տեղեկացնի պատասխանողին նախքան դատարան դիմելը: Վերջին դեպքում պարզեցում կարող է համարվել պարզապես այն, որ թույլ տրվի վարույթ սկսել առանց այս ֆայլը նախաձեռնելու:

ե) Կողմերի դիրքորոշումները

115. ԵՊԽՆ-ն արդեն ընդգծել է թիվ R (85) 5 առաջադրության 5-րդ սկզբունքի ներքո այս հարցի կարևորությունը (տե՛ս վերևում): Գործերի արդյունավետ կառավարման համար առանցքային է, որ ֆազաֆացիական գործով յուրաքանչյուր կողմ հնարավորինս շուտ հստակ պատկերացում ունենա իր գործի մասին, և որ գործում փոփոխություններ կամ լրացումներ անելը չպետք է լինի իրավունք, այլ պետք է կատարվի դատավորի թույլտվությամբ, որը կարող է տրամադրվել կամ չտրամադրվել, հաշվի առնելով, թե գործով դատական վարույթը որ փուլում է և ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ վարույթի կամ այլ կողմերի համար:

զ) Պարզեցված (համառոտ) վարույթ

116. Այս ոլորտում եզրույթների տարբերություններ կան: Ոչ բոլոր պետություններն են հասկանում համառոտ, պարզեցված և արագացված ընթացակարգերը նույն իմաստով: Որոշ դեպքերում վարույթի մասին խոսում են որպես համառոտի, եթե վարույթի արդյունքը չունի *res judicata* (վճիռ չի կայացվել) ուժ, և դիմում են պարզեցված վարույթին, երբ որոշ ֆայլեր բաց են թողնվում կամ հեշտացվում են, իսկ արագացված ընթացակարգերին հղում են կատարում, երբ ժամատները կրճատվում են՝ ի համեմատություն սովորական վարույթի: Այս հատկանիշները, իհարկե, կարող են համընկնել, այսպես վարույթը միևնույն ժամանակ կարող է լինել համառոտ, պարզեցված և արագացված:

117. Սովորության իրավունքի համակարգերում, ընդհակառակը, «համառոտ» բառը նշանակում է պարզեցված և արագացված վարույթ-

ներ, որոնց արդյունքում ընդունվում է վերջնական (*res judicata*) վիճի, չնայած նրանք ունեն վարույթներ ևս պայմանական վիճիների մասին, օրինակ՝ վարույթ, որի արդյունքում դատարանը կարող է կարգադրել պարտավորության «ուղղամիտ չափից» ոչ ավելի «միջանկյալ» վճարում կատարել հայցվորին, եթե դատարանը պայմանականորեն որոշել է, որ պատասխանողը պատասխանավորություն է կրելու պարտքի կամ պատճառված վնասի համար: Եթե դատական գործի ֆնուրյան ժամանակ հայցվորը չի կարողանում հիմնավորել իր պահանջը, ապա հայցվորը պարտավոր է հետ վճարել միջանկյալ վճարը տոկոսներով:

118. Հատուկ կարևորություն ունեն երկու ընթացակարգեր՝ i) վճարման կարգադրություն (*Mahnverfahren, injonction de payer*), ii) *référé*-ն, կամ Նիդերլանդներում՝ *kort geding*-ը՝ կարճ վարույթ:

(i) Վճարման կարգադրությունը (կամ *Mahnverfahren*) վարույթի տեսակ է, որը հատկապես հարմար է չվիճարկվող պարտքերի դեպքում: Հայցվորի խնդրանքով դատարանը արձակում է վճարման կարգադրություն՝ առանց մյուս կողմին լսելու: Որոշ երկրներում պահանջվում է փաստաթղթային հիմք՝ վճարման կարգադրություն արձակելու համար, այլ երկրներում բավարար է հայցվորի կողմից կատարված հայտարարությունը: Եթե պատասխանողը գործողություն չի ձեռնարկում օրեցօր սահմանված հետաձգման ընթացքում, ապա կարգադրությունը դառնում է կատարման ենթակա, ինչպես սովորական դատական ակտը: Եթե պատասխանողը վիճարկում է, ապա հայցվորը պարտավոր է սկսել սովորական վարույթ, եթե ցանկանում է վերականգնել պարտքը: Պարտապահի լուրջություն է, որ վճարման նախնական կարգադրությունը փոխում է դատական և պարտադիր կատարման ենթակա որոշման, որ ունի *res judicata* ուժ: Որոշ երկրներում վարույթի համար պատասխանատու է դատարանի ֆարտուղարը: Վարույթը գրավոր է, որը թույլ է տալիս սովորական մեակել համակարգչային եղանակով (արդեն գործում է մի շարք երկրներում): Ետ գործերով որոշումներ ընդունվում են այս ընթացակարգով:

(ii) *Référé* կամ *kort geding* ընթացակարգը թույլ է տալիս դատավորին ցանկացած հարցում որոշում ընդունել կողմերին լսելուց հետո, երբեմն սահմանափակ ապացույցների հիման վրա, որոնք կողմերը կարողանում են տրամադրել դատարանին որոշակի կարճ ժամանակի ընթացքում: Այնուհետև որոշում է ընդունվում կա՛ն անհապաղ դատական նիստից հետո, կա՛ն կարճ ժամանակի ընթացքում: Այս որոշումն անմիջականորեն

ենթակա է կատարման, բայց դատական ակտը *res judicata* ուժ չունի: Կողմը կարող է գործի ըստ էության լուծման վարույթ նախածենել, բայց եթե նման ընթացակարգ չի նախածենվում, *référé* վճռով սահմանվում են կողմերի իրավունքները և պարտականությունները: Հետևաբար, գործի ըստ էության ֆինուրյուն տեղի չի ունենում: Հաշվի առնելով *référé* վարույթի կարևորությունը՝ սովորաբար այդ վարույթի ֆինուրյունը հանձնվում է փորձառու դատավորի (հաճախ՝ դատարանի նախագահին): *Référé* վարույթը գործնականում օգնում է կրճատելու դատարանի ծանրաբեռնվածությունը և խուսափելու որոշ պետություններում սովորական ֆաղափարակալ գործերով վարույթների ժամանակ արձանագրվող ուշացումներին:

է) Միջանկյալ դատական ակտեր

119. «Որևէ հարցով առանձին վարույթ իրականացնելու» իրավասությունը կարող է առանցֆային կարևորություն ունենալ: Որպես օրինակ՝ ընդդատության վերաբերյալ հիմնարար նշանակություն ունեցող հարցերը, ԵԴԽՆ-ի կարծիքով, ավյալ իրավական համակարգի համար կարևոր հարցերը պետք է վճռվեն առանձին վճռով վարույթի հետև սկզբից: Սրա արդյունքում խուսափում ենք ոչ անհրաժեշտ, ծախսատար և ժամանակատար փաստաբկների ներկայացումից և հետաֆինությունից՝ գործի էության ֆինուրյան համար: Բայց որոշ երկրներում գոյություն չունի միջանկյալ դատական ակտեր կայացնելու վարույթ, իսկ այլ երկրներում միջանկյալ դատական ակտը հնարավոր է բողոքարկել միայն այն բանից հետո, երբ վարույթն առաջին ատյանի դատարանում ավարտվել է և գործի շարունակությունը պայմանավորվել է դրանով:

120. ԵԴԽՆ-ն գիտակցում է, որ միջանկյալ վարույթի շրջանակներում ֆինուրյան ենթակա հարցերի ընտրությունը և սահմանումը հատուկ գոուշավորություն են պահանջում: Վտանգ կա, որ ժամանակ, ջանքեր և գումար կծախսվեն միջանկյալ հարցի վրա (կամ միջանկյալ հարցի բողոքարկման վրա), երբ ավելի արագ և պարզ կարող էր լինել լուծել գործի մնացած մասը: Այդ առելով՝ ԵԴԽՆ-ն առաջարկում է, որ միջանկյալ դատական ակտի վարույթը պետք է սահմանված լինի, և որ պետք է քույլատրելի լինի միջանկյալ դատական ակտերն անմիջապես բողոքարկելը:

121. Նման բողոքարկումների հետևանքով ձգձգումներից խուսափելու համար պետք է կա՛մ ձեռք բերել առաջին ատյանի դատարանի քույլավորությունը, կա՛մ բողոքարկել բողոքը, կա՛մ իրականացնել բողոքարկման արագացված ընթացակարգ:

ը) Ապացույցներ և փաստաթղթեր

122. Պետությունների մեծամասնությունում գործում են ապացույցների մասով ճիշտ կանոններ: Պաշտպանիչ և պարզեցված ընթացակարգի դեպքում, դատական ակտը պարտադիր չէ, որ հենվի բոլոր ապացույցների վրա: Պաշտպանիչ միջոցների դեպքում, հայցվորը պետք է ներկայացնի միայն իրավունքից օգտվելու՝ *prima facie* ապացույց ֆազաբացիական իրավունքի երկրներում, կամ սովորաբար պետք է միայն հիմնավորված գործ ներկայացնի փաստերի մասով սովորութային իրավունքի երկրներում:

123. Կարևոր տարբերություններ կան այն բանում, թե ինչպես են փաստաթղթերը բացահայտվում սովորութային իրավունքի և ֆազաբացիական իրավունքի երկրներում: Վերջին դեպքում յուրաքանչյուր կողմ պետք է կամավոր բացահայտի բոլոր վերաբերելի փաստաթղթերը (այսինքն՝ այն փաստաթղթերը, որոնց վրա ինքը հենվում է իր պնդումները հիմնավորելու համար, որոնք կա՛մ նյութապես ազդում են գործի վրա, կա՛մ պաշտպանում են մյուս կողմին): Ոչ նպաստավոր, ինչպես նաև նպաստավոր փաստաթղթեր բացահայտելու պահանջը հաճախ լավ խթան է հաշտության համար՝ փաստաթղթերը բացահայտելուց առաջ կամ հետո: Դա նաև նշանակալիորեն օժանդակում է փաստահավաք գործողություններին դատաբանության ընթացքում:

124. Այնուամենայնիվ, այս ընթացակարգը հենվում է իրավախորհրդատուների ազնվության վրա, որոնք խորհրդատվություն են տրամադրում իրենց վստահորդներին փաստաթղթերի ներկայացման հարցում: Այն նաև ներառում է փաստաթղթերի որոնման և ներկայացման իրավական և այլ ծախսեր: Ուստի՝ կարելի է ասել, որ այս ընթացակարգը հարմար է ծավալուն և առավել խրթին գործերի համար:

125. Շատ այլ երկրներում (հատկապես ֆազաբացիական իրավունքի համակարգերում) կողմը կարող է փաստաբույր ձեռք բերել միայն հակառակ կողմի վերահսկողության պարագայում, և որի վրա վերջինս չի ցանկանում հենվել, ուստի և դիմում է կարգադրագիր ստանալու համար, որպեսզի որևէ կոնկրետ փաստաբույր տրամադրվի իրեն: Սա նշանակում է, որ կարգադրագրի պահանջ ներկայացնող կողմը նախօրոք պետք է խմբա տվյալ փաստաթղթի առկայության մասին և պետք է նախորոշի այն, ինչը միշտ չէ, որ հետո է:

ը) Գործերի կառավարման ընդհանուր իրավասություններ

126. Սրանք կարևոր են ֆազաբացիական վարույթի ցանկացած փուլում՝ հնարավորություն ստեղծելով պաշտան և համամասնորեն կառավարելու գործերը: Դատավորները պետք է կարողանան կիրառել

դրանք՝ թղթային տարբերակով ուղղորդում տրամադրելով, որի դեպքում կողմերը միշտ չէ, որ ունեն բանավոր լսման իրավունք: Այս իրավասությունները պետք է կիրառելի լինեն, ինչպես սահմանված է թիվ R (84) 5 առաջարկությունում, թե՛ նախագատական նախապատրաստական աշխատանքների և թե՛ դատախոսության առնչությամբ:

ժ) Ծախսերի և տոկոսների առնչությամբ խթանները

127. Անգլիական իրավունքը և մի շարք այլ համակարգեր ներմուծել են դրույքներ հաշտության առաջարկների և դատական վճարների մասով, որոնք կարող են լուրջ ֆինանսական հետևանքներ ունենալ այն կողմի համար, որը դատախոսության ընթացքում չի գերազանցել մյուս կողմի նախորդ առաջարկը: Հայցվորը կարող է առաջարկել ընդունել, կամ պատասխանողը կարող է առաջարկել վճարել հայցով առաջադրվող պահանջից պակաս գումար (դրամական պահանջի դեպքում պատասխանողը պետք է առաջարկել կատարի՝ վճարումը կատարելով դատարանին): Եթե հայցվորը ստանում է ավելին, քան առաջարկել է ընդունել, կամ պատասխանողին կարգադրվում է վճարել պակաս, քան ինքն առաջարկել է, ապա, բացառությամբ փոքր գումարային հայցերի, կարող են լինել բացասական ծախսային հետևանքներ, իսկ պատասխանողի դեպքում՝ նաև տոկոսների առումով:

128. Որոշ երկրներում, որտեղ փաստաբանների վճարները կարգավորվում են օրենքով, որպեսզի խրախուսի փաստաբաններին՝ ձեռք բերելու հաշտություն, օրենսդիրը բարձրացրել է օրենքով պահանջվող հաշտության վճարները՝ փաստաբանների համար սովորական վճարի 150%-ի չափով:

ժա) Դատական ակտերի կատարում

129. Ներկայումս տարբեր կարծիքներ կան առաջին աստիճանի դատարանի դատական ակտերի կատարման վերաբերյալ: Սովորաբար իրավունքի համակարգերում ընդհանուր կանոնն այն է, որ նման դատական ակտերն ինքնաբերաբար ենթակա են կատարման, բացառությամբ, եթե դատարանը հիմնավոր պատճառով կասեցնում է վճարի կատարումը: Հիմնավոր պատճառ կարող է լինել վճարված գումարը վերականգնելու անհնարինությունը, եթե վճիռը բեկանվել է հաջողությամբ ավարտված բողոքարկման արքայադրման: Քաղաքացիական իրավունքի երկրներում, ի հակադրություն, այս դիրքորոշումը երբեմն կարգավորվում է օրենքով, իսկ երբեմն որոշումը կայացնում է դատավորը: Դատավորը կարող է կարգադրել վճարի պայմանական կատարում, հատկապես, եթե վտանգ կա, որ բողոքարկման ժամկետի ընթացքում կարող է առաջանալ իրավիճակ կամ պարտված կողմը

կարող է ստեղծել իրավիճակ, որի դեպքում դատական ակտը երբեք չի կատարվի: Այնուամենայնիվ, սովորաբար գործը շահած կողմից կպահանջվի փոխհատուցել ցանկացած վնասի դիմաց, որը կարող է հասցվել վնասի կատարման արդյունքում այն դեպքում, երբ դատական ակտը չէղյալ ճանաչվի բողոքարկման արդյունքում: Կարելի է ասել՝ դրամական պահանջ պարունակող դատական ակտերի դեպքում սովորական գործելակերպ է, որ դատական ակտը ենթակա կլինի կատարման օրենքի ուժով կամ դատավորի կարգադրագրով, բացառությամբ, երբ պարտավանը դնում է ապահովման միջոց:

130. ԵՒՆՆ-ն գտնում է, որ արդարադատության արդյունավետությանն ապահովելու նպատակով բոլոր երկրները պետք է ունենան դատական ակտի պայմանական կատարման ընթացակարգեր, որոնք սովորաբար պետք է կարգադրվեն՝ պայմանով, որ բավարար պաշտպանություն տրամադրվի պարտված կողմին այն դեպքում, երբ բողոքարկումը հաջողությամբ ավարտվի:

ժբ) Բողոքարկումներ

131. Տարբեր վերաբերյալ համակարգերը բաժանվում են երկու մեծ խմբի՝ ա) օրենքի մասով վերանայումներով և ապացույցների գնահատմամբ սահմանափակված բողոքներ, որոնց դեպքում նոր ապացույցներ չեն կարող բերվել կամ չի կարող բարձրացվել որևէ հարց, որը չի բարձրացվել առաջին ատյանի դատարանում, բ) բողոքներ, որտեղ նման սահմանափակումներ չեն գործում, և դատարանը կարող է նոր ապացույցներ լսել և քննարկել նոր հարցեր, որոնք բարձրացվում են Վերաբերյալ դատարանում վարույթի ընթացքում:

132. Գոյություն ունեն միջանկյալ համակարգեր, որոնք որոշ դեպքերում և որոշ ատյաններում թույլ են տալիս այն, ինչը կոչվում է անսահմանափակ բողոքարկման «իրավական պաշտպանության սովորական միջոց», բայց այլ դեպքերում կամ այլ ատյաններում (օրինակ՝ Վեռաբեկ դատարանում կամ Գերագույն դատարանում) թույլ է տրվում միայն «վերանայման» «իրավական պաշտպանության արտասովոր միջոց»՝ սահմանափակ հիմքով և հատուկ հանգամանքներում:

133. ա) և բ) կետերի միջև տարբերությունը երբեմն բացատրվում է նրանով, որ առաջին խմբի դեպքում բողոքարկումը դիտարկվում է հիմնականում որպես իրավական սկզբունքների կիրառման միատեսակություն ապահովելու տեխնիկա (*ius constitutionis*), իսկ երկրորդ խմբում դիտարկվում է որպես դատավարական իրավունք, որի հիմնական գործառնությունը կողմին մեկ այլ հնարավորություն տալն է (*ius litigationis*): Հարց է առաջանում, քե արդյոք անհրաժեշտ կամ ցանկալի է կողմին նման դատավարական իրավունք տալը որևէ ատյանի դատարանում, նույնիսկ երկրորդ ատյանի դատարանում:

134. Թիվ R (84) 5 առաջարկության 5-րդ սկզբունքը (վերոնշյալ) ֆինանսիքի ԵԴԽ-ն նկատեց, որ ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով չի պահանջվում բողոքարկման իրավունք:

135. Իրագեկ լինելով, որ որոշ երկրներում ավանդայթի ուժով մեծ կշիռ է տրվում դատավարությանը երկրորդ ատյանի դատարանում բողոքարկման կարգով վերսկսելու անսահմանփակ իրավունքին (գործնականում), ԵԴԽ-ն ցանկանում է, սկզբունքորեն, նշել իր անհամաձայնությունն այս մոտեցմանը: Պետք է գոյություն ունենան սահմանափակումներ կողմի՝ նոր ապացույցներ բերելու և իրավական նոր հարցեր բարձրացնելու իրավունքի հարցում: Բողոքարկումը չպետք է լինի կամ չպետք է համարվի փաստական կամ իրավական հարցերի շուրջն ուղղումներ կատարելու անսահմանփակ հնարավորություն, որոնք կողմը կարող էր կամ պետք է ներկայացնել առաջին ատյանի դատարան: Սա հարցականի տակ է դնում առաջին ատյանի դատարանի դատավորի դերը և կարող է անտեղի դարձնել գործերի կառավարման առաջին ատյանի դատավորի կողմից:

136. ԵԴԽ-ի կարծիքով, սա կարող է նաև դժգոհություն ստեղծել դատավարության մյուս կողմի իրավաչափ ակնկալիքների առումով և կարող է մեծացնել դատավարության վրա ծախսվող ժամանակը, ծախսերը և ջանքերը:

137. ԵԴԽ-ն նկատում է, այնուամենայնիվ, որ նույնիսկ այն երկրներում, որոնք ընդունում են *ius litigationis*-ը, մեխանիզմներ (օրինակ՝ իրավասություն անհույս բողոքները համարելու «ակնհայտորեն չհիմնավորված») են մեակվել, որոնք իրենցից ներկայացնում են մասնակի ապահովության լծակ՝ որոշ չափով նվազեցնելով վերաբնիչ համակարգերի գերծանրաբեռնվածությունը:

138. Ուստի՝ ԵԴԽ-ն առաջարկում է, որ ներմուծվեն ոչ իրախուսելի բողոքարկումների նկատմամբ վերահսկողության մեխանիզմներ՝ կա՛մ բողոքարկման իրավունքի տրամադրումը վերապահելով դատարանին, կա՛մ համարժեք մեկ այլ մեխանիզմով, որոնք կապահովեն, որ իրախուսելի բողոքարկումների արագ ընթացքը չխաթարվի:

Դ. ՎեձեՆԻ ԱՅԼԸՆՏԳԱՆՔԱՅԻՆ ԼՈՒԾՈՒՄ (ՎԱԼ)

139. Եվրոպայի խորհուրդը մեակել է մի շարք գործիքներ, որոնք վերաբերում են վեձեՆի այլընտրանքային լուծման (ՎԱԼ) մեթոդներին¹⁶:

16 Եվրոպայի խորհուրդը վեձեՆի այլընտրանքային լուծման վերաբերյալ կազմել է հետևյալ հանձնարարականները՝
 - Նախարարների կոմիտեի՝ անցում պետություններին ուղղված «Ընտանեկան գործերով հաշտարարության մոտիվ» քիվ R (98) I առաջարկություն,
 - Նախարարների կոմիտեի՝ անցում պետություններին ուղղված «Քրեական գործերով հաշտարարության մասին» քիվ R (99) 19 առաջարկություն,

Իրագեկ լինելով ՎԱԼ-ի բազմաթիվ դրական ազդեցություններին, որոնց շարքում վեների արագ լուծման պոստեցիլալն է, ԵՒՆՆ-ն առաջարկում է, որ ՎԱԼ-ը որպես ֆինանսական թեմա ընդգրկվի Դատավարների եվրոպական 1-ին համաժողովի օրակարգում՝ «գործերի կառավարում» առավել ընդգրկուն շրջանակի ներքո:

140. Դատավորների եվրոպական 1-ին համաժողովում ընդգծվեց ՎԱԼ-ի կարևորությունը վեների լուծման սկզբնական փուլում¹⁷ : Ակնհայտ է, որ ՎԱԼ-ը չպետք է համարվի կատարյալ եզանակ դատարանների գերձանբաբեռնվածությունը թեթևացնելու համար, մինևույնն է, այն օգտակար և արդյունավետ գործիք է, որովհետև շեշտը դրվում է կողմերի միջև համաձայնության վրա, ինչը միշտ ավելի նախընտրելի է, քան պարտադրված դատական ակտը:

141. Ապագայում ԵՒՆՆ-ն կարող է հատուկ կերպով դիտարկել ՎԱԼ-ի թեման: Տվյալ պահին, այս Կարծիքի շրջանակում, որը վերաբերում է դատաֆնությունների ողջամիտ ժամեներին և դատաֆնության ժամանակ դատավորի դերին, ԵՒՆՆ-ն անհրաժեշտ է համարում խրախուսել ՎԱԼ-ի մեխանիզմների զարգացումը, որոնք հատկապես տեղին են որոշ դատավարությունների դեպքում: ԵՒՆՆ-ն նաև խրախուսում է բարձրացնելու հանրային իրազեկությունը ՎԱԼ-ի ասկայության մասին, ինչպես նաև տեղեկություններ հաղորդելու, թե ինչպես է այն աշխատում և ինչ ծախսերի հետ է կապված:

142. Քանի որ ՎԱԼ-ը և արգարագատության համակարգը հետապնդում են նմանատիպ նպատակներ, առանցքային է, որ իրավական օժանդակությունը հասանելի լինի նաև ՎԱԼ-ի դեպքում, ինչպես սովորական դատական վարույթի ժամանակ: Մինևույն ժամանակ, թե՛ իրավական օժանդակության ռեսուրսները, թե՛ պետական այլ հատկացումները, որոնք ուղղված են ՎԱԼ-ի աջակցությանը, պետք է ունենան հատուկ բյուջե, որպեսզի համապատասխան ծախսերը չգանձվեն դատարանների գործառնական բյուջեից (տե՛ս վերոնշյալ 23-րդ պարբերությունը):

143. ԵՒՆՆ-ում տեղի ունեցած ֆինանսումները կենտրոնացած էին, մասնավորապես, հաշտարարության շրջանակի, հաշտարարության դեպքում դատական վարույթում դատավորի դերակատարման, հաշ-

- Նախարարների կոմիտեի՝ անգամ պետություններին ուղղված «Վարչական մարմինների և մասնավոր կազմերի միջև դատավարության այլընտրանքների մասին» Rec (2001) 9 առաջարկություն,
- Նախարարների կոմիտեի՝ անգամ պետություններին ուղղված «Քաղաքացիական գործերով հաշտարարության մասին» Rec (2002) 10 առաջարկություն:

17 Համաժողովում կիմնականում բարձրացված էին հարցեր ֆալսեպոսիտան գործերով ՎԱԼ-ի մասին:

տարաբաղանջ գործողությունների գաղտնիության, դատարանների կողմից՝ հաշտարարության վերապատրաստման/հավատարմագրման գործընթացի ղեկավարման հնարավորության, դատավորների՝ որպես հաշտարարներ հանդես գալու և կողմերի միջև կնքված հաշտարարության մասին համաձայնագիրը դատական կարգով հաստատելու անհրաժեշտության հարցերի շուրջը: Անհրաժեշտության դեպքում՝ հատուկ կերպով ֆնդաբիվել են ֆրեական իրավունքին առնչվող հարցեր՝ մի կողմից, և ֆադաֆաջիական իրավունքին առնչվող հարցեր (և վարչական իրավունքին)՝ մյուս կողմից:

144. ՎԱԼ-ի ընդգրկման առումով Եվրոպայի խորհրդի համապատասխան առաջարկությունները մասնակցում են, որ դրանք չեն սահմանափակվում միայն ֆադաֆաջիական վարույթով: Հաշտարարության ընդգրկումը ֆրեական գործերով խնդրահարույց է, և դրա շուրջը ԵԴԽՆ-ն կենտրոնացնում է իր ֆնդաբիվելում:

145. Ի տարբերություն ֆադաֆաջիական գործերով ՎԱԼ-ի՝ ֆրեական գործերով հաշտարարությունն օգտակար չէ դատական համակարգի ներկայիս ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու հարցում, չնայած դա կարող է կանխարգելիչ դեր ունենալ ապագա հանցագործությունների առումով:

146. Թիվ R (99) 19 առաջարկության առաջնային թեման բացառապես իրավախախտում կատարած անձի և տուժողի միջև «հաշտարարություն» է: Չնայած հետազոտական առավել շատ աշխատանքների անհրաժեշտություն կա, այնուամենայնիվ, ԵԴԽՆ-ն գտնում է, որ ներկայումս բանավեճը հիմնականում ծավալվում է «վերականգնողական արդարադատություն» ընդգրկում հասկացության շուրջը, այսինքն՝ ընթացակարգեր, որոնք թույլ են տալիս խուսափել նորմալ ֆրեական վարույթից նախքան այն սկսելը (ձերբակալումից անմիջապես հետո), սկսելուց հետո՝ որպես դատավճի կայացման մաս, կամ նույնիսկ պատիժը կրելիս: Վերականգնողական արդարադատությունը հնարավորություն է ընձեռում տուժողներին, իրավախախտներին և երբեմն՝ համայնքի ներկայացուցիչներին ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն, և եթե անհրաժեշտ է՝ օժանդակողների (facilitator) միջոցով, խոսելու իրավախախտման մասին (սովորաբար խոսքը վերաբերում է սեփականության դեմ ուղղված թեթև ծանրության հանցագործություններին կամ անչափափաս իրավախախտների կողմից իրականացված իրավախախտումներին) և գալու եզրահանգման, թե ինչպես կարելի է պատճառված վնասը հատուցել: Սրա արդյունքում իրավախախտը կարող է վախճառուցում սրամարդկալ տուժողին, եթե տուժողը դա ցանկանում է, կամ առավել լայն համայնքին, օրինակ՝ կատարելով գույքի վերանորոգման, տարածքի մաքրման աշխատանքներ և այլն:

147. Ուստի՝ ֆրեական գործերով վերականգնողական արդարադատության ընդգրկումն այնքան լայն չէ, որքան ֆազաբացիական գործերով ՎԱՆ-ի դեպքում. հասարակությունը կարող է «թուլատրելի սահմաններ» գծել, որոնցից դուրս այն չի աջակցի ֆրեական գործերի լուծմանը նորմալ դատական գործընթացից դուրս: Ի հակադրություն՝ ֆազաբացիական գործերով համայնքը հանախ պատճառ մասնակից է վերականգնողական արդարադատության գործընթացում: Իրավախախտի և նրա կողմից վնաս հասցված համայնքի միջև կապի վերականգումը, ներառյալ՝ պատճառած վնասի փոխհատուցման միջոցով, և համայնքի ներգրավումն իր տարածքի հանցագործությունների համար լուծումների հարցում վերականգնողական արդարադատության առանցքն են:

148. Մի շարք առումներով վերականգնողական արդարադատության համակարգերով կարող է պահանջվել առավել զգուշավոր կիրառում, քան ֆազաբացիական գործերով ՎԱՆ-ի դեպքում, քանի որ սուստոյների և իրավախախտների միջև շփում ապահովելը շատ ավելի նրբանկատ խնդիր է, քան ֆազաբացիական վեճի դեպքում երկու կողմին միավորելը. դրա հաջողությունը մասամբ պայմանավորված է ֆրեական արդարադատության պրակտիկ մասնագետների մշակութային փոփոխությամբ, որոնք սովոր են նորմալ դատաբնույթում և արդարադատության պատժիչ մոդելին:

149. ԵՒՆԻՆ-ն ֆինարկել է դատավորի դերը հատարարության ժամանակ ընդունվող որոշումների հարցում: ԵՒՆԻՆ-ն գտնում է, որ հատարարության դիմելը ֆազաբացիական և վարչական վարույթներում, նախ և առաջ, պետք է լինի կողմերի նախաձեռնությամբ, կամ, որպես այլընտրանք, դատավորը կարող է առաջարկել կողմերին՝ դիմել հատարարի: Նման առաջարկը մերժելը երբեմն կարող է հանգեցնել ծախսերի:

150. Երկրորդ համակարգն այն առավելությունն ունի, որ կողմերը, որոնք սկզբում նորեն չեն ցանկանում համաձայնության գալ, կարող են ֆինարկում նախաձեռնել. գործնականում այս ֆայլը կարող է որոշիչ նշանակություն ունենալ կողմերի միջև վեճի կարգով ֆինվոյ իրավիճակից դուրս գալու համար:

151. Ցանկացած դեպքում կողմերին պետք է նաև թույլատրվի հրաժարվել հատարարությունից. նման հրաժարումը չպետք է ոսոհահարի կողմի՝ գործով որոշում ստանալու իրավունքը:

152. Քրեական գործերով հատարարության ժամանակ դատավորի դերի առումով, ակնհայտ է, որ եթե ֆրեական գործը շեղվի նորմալ հետապնդման գործընթացից նախքան վարույթ սկսելը, դատավորը սովորաբար որևէ դերակատարում չի ունենա: Եթե գործը փոխանցվել

է վերականգնողական արդարադատություն սկսելուց հետո, դատավորը պետք է նման կարգադրագիր տա: Որոշ երկրներում տարբերություններ կան նաև այն հարցում, թե ինչ սկզբունքներ պետք է որդեգրել՝ հայեցողական, թե՞ պարտադիր:

153. Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ վերականգնողական արդարադատության համակարգում պարտավորություններ են սահմանվում իրավախախտի նկատմամբ, և սահմանափակումներ կարող են կիրառվել, էլենլավ տուժողի շահերից, ԵՊՏ-ն գտնում է, որ լավագույն գործելակերպ կարող է լինել վերականգնողական արդարադատության բոլոր պայմանավորվածությունները պաշտոնապես հաստատելը դատական կարգով (կամ հարկ եղած դեպքում՝ այն պայմանավորվածությունները, որոնք պահանջում են ավելին, քան առանց իրավական հետևանքների նախազգուշացումը): Սա թույլ կտա վերահսկել այն իրավախախտումները, որոնք կարող են հանգեցնել վերականգնողական արդարադատության, ինչպես նաև վերահսկել այն պայմանները, որոնցով կարգավորվում են արդար դատախազության իրավունքը և ՄԻԵԿ-ի այլ դրույթներ:

154. Արդյոք հաշտարարության գործողությունները պե՞տք է գաղտնի մնան: ԵՊՏ-ի բնահրկումների արդյունքում պարզ է դարձել, որ այս հարցին պետք է պատասխանել դրական՝ քաղաքացիական և վարչական վեճերի դեպքում: Համաձայնության ձգտելը, ընդհանուր առմամբ, նշանակում է, որ կողմերը պետք է ունակ լինեն խոսելու հաշտարարի հետ, վստահելով նրան հաշտության հնարավոր տարբերակների այնպես, որ այս տեղեկատվությունը հնարավոր չլինի հրապարակել:

155. Այնուամենայնիվ, օգտակար կլինի սահմանել, թե արդյոք գաղտնիությունը պետք է բացարձակ լինի, թե՞ կարելի է դրանից շեղվել կողմերի միջև համաձայնությամբ: Նաև պետք է սալ այն հարցը, թե արդյոք հաշտարարության ժամանակ օգտագործված փաստաթղթերը կարո՞ղ են ներկայացվել դատարան, եթե հաշտարարության ժամանակ դրական արդյունք չգրանցվի:

156. Քանի որ հաշտարարության ընթացակարգը հենվում է համաձայնության վրա, ԵՊՏ-ն գտնում է, որ պետք է հնարավոր լինի շեղվել գաղտնիությունից, եթե կողմերը նման համաձայնություն են ձևափոխում: Մյուս կողմից՝ առանց նման համաձայնության պատճառ չէ, որ դատավորը հաշվի առնի այն փաստաթղթերը, որոնք բացահայտել են կողմի դիրքորոշումը կամ հաշտարարի կողմից առաջ քաշված վեճի լուծման տարբերակները: Բաց է մնում այն հարցը, թե արդյո՞ք և որքան՞ով կարող է դատավորը դիտարկել հաշտարարությունը մերժելու

կամ հաշտությունն ընդունելու հարցը, երբ վերջինս կարգադրություններ է կատարում դատաֆննչական ծախսերի անհշտությամբ:

157. Քրեական գործերով ՎԱԱ-ի գաղտնիության անհշտությամբ ԵՊՏԽ-ն գտնում է՝ ֆանի որ իրավախախտից ակնկալվում է անկեղծ խոստովանություն վերականգնողական արդարադատության գործընթացում, ուստի գաղտնիությունը պետք է կիրառելի լինի նաև ՎԱԱ-ի այս տեսակի դեպքում: Սա հանգեցնում է խնդիրների, հատկապես այն համակարգերում, որտեղ հետապնդումը պարտադիր է, այն առումով, թե ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ իրավախախտի կամ հաշտարարության գործընթացին չմասնակցող այլ անձանց անունից կատարված իրավախախտումներ ընդունելը¹⁸:

158. Թե՛ քրեական և թե՛ վարչաֆաղաֆցիական գործերով՝ ԵՊՏԽ-ն ընդգծում է, որ ՎԱԱ ծրագրերը պետք է սերտորեն անըջվեն դատական համակարգին, ֆանի որ հաշտարարները պետք է տիրապետեն համապատասխան հմտությունների և ունենան որակավորում, ինչպես նաև ապահովեն պահանջվող անաշտություն և անկախություն նման հանրային ծառայության համար:

159. Ուստի՝ ԵՊՏԽ-ն ընդգծում է վերապատրաստման կարևորությունը հաշտարարության համար:

160. Դատական համակարգից դուրս հաշտարարի կամ հաշտարարության ինստիտուտի դիմելը պատճառ գործելակերպ է՝ պայմանով, որ դատական ինստիտուտը կարողանա վերահսկել այդ հաշտարարների կամ մասնավոր հաստատությունների ձեռնհասությունը, ինչպես նաև նրանց մասնակցության պայմաններն ու վճարները: ԵՊՏԽ-ն գտնում է, որ համապատասխան իրավական կարգավորումներով կամ դատական պրակտիկայով պետք է դատավորին իրավասություն ընձեռել ուղղորդելու կողմերին՝ դիմելու դատական կարգով հաստատված հաշտարարի:

161. ԵՊՏԽ-ն հնարավոր է համարում, որ դատավորներն իրենք հանդես գան որպես հաշտարարներ: Սա դատական նոու-հաուս հասանելի կդարձնի հանրությանը: Այնուամենայնիվ, առանցֆային է՝ պահպանել անաշտությունը, մասնավորապես, ապահովելով, որ դատավորներն այդ գործառույթը կկատարեն այնպիսի վեներով, որոնք իրենք չեն ֆննելու դատարանում, կամ որոնց վերաբերյալ որոշում չեն կայացնելու: ԵՊՏԽ-ն գտնում է, որ նմանատիպ մոտեցում պետք է որդեգրել այն համակարգերի ներսում, որոնք արդեն դատավորին վերապահում են գործի կողմերին հաշտեցնելու փորձ կատարելու գործառույթ:

18 Թիվ R (99) 19 համձնարարականի Հավելվածի 14-րդ պարբերության մեջ միայն նշվում է. «Հաշտարարությանը մասնակցությունը չպետք է օգտագործվի որպես մեղքի ընդունում հետագա իրավական վարույթների ժամանակ»:

162. Հատարարներին նշանակման դատական վերահսկողությունը տարրերից ընդամենը մեկն է՝ թույլ չտալու համար մասնավորեցնել վեների լուծումը (և կողմերի նյութական ու դատավարական իրավունքների հնարավոր սահմանափակումները), որը կարող է տեղի ունենալ ՎԱՂ-ի համատարած կիրառության դեպքում: ԵԴԽՆ-ն գտնում է, որ չափազանց կարևոր է նաև, որ դատարանները վերահսկեն հատարարության վարույթը և դրա արդյունքը:

163. ԵԴԽՆ-ի ֆինանսիումների արդյունքում ընդունվեց, որ որոշ հանգամանքներում կողմերին պետք է իրավունք տրվի համաձայնությամբ լուծելու վեճը՝ առանց դատավորի հաստատման: Այնուամենայնիվ, նման հաստատումը չափազանց կարևոր դեր ունի որոշ դեպքերում, հատկապես, երբ պետք է դիտարկել կատարման միջոցների հարցը:

164. Առնվազն այս դեպքում դատավորը պետք է ունենա էական վերահսկողական լիազորություններ, մասնավորապես, կողմերի միջև հավասարության պահպանման, համաձայնությամբ սահմանված միջոցների և կողմերի միջև ձեռք բերված համաձայնության իրատեսական լինելու, ինչպես նաև օրենքի և պետական ֆաղափականության նկատմամբ հարգանքի մասով: Քրեական գործերով հատարարության կոնկրետ հայեցակետերի առնչությամբ ԵԴԽՆ-ն վկայակոչում է 147-րդ պարբերության մեջ կատարված դիտարկումները:

ԱՌԱՋԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄ ԵՎ ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ա. Արդարադատության մտաչելիություն

Ա.1. Պետությունները պետք է պատշաճ տեղեկատվություն տարածեն դատական համակարգի գործունեության մասին (հասանելի վարույթի բնույթը, վարույթի միջին տևողությունը և տևողությունը տարբեր դատարաններում, իրավական ուղիների սխալ կիրառման դեպքում ակնկալվող ծախսերը և ռիսկերը, կողմերին առաջարկվող վեճերի այլընտրանքային լուծման միջոցները, դատարանների կողմից նմանատիպ գործերով ընդունված որոշումները, սե՛ս վերաբերյալ 12-15-րդ պարբերությունները):

Ա.2. Մասնավորապես՝

- պետք է հասանելի լինեն ֆաղափացիների համար նախատեսված ուղեցույցներ,
- դատարաններն իրենք պետք է մասնակցեն տեղեկատվության տարածման գործին,

- կրթական ծրագրերում պետք է ներառվեն թեմաներ դատական իշխանության մասին, ինչպես նաև պետք է կազմակերպվեն այցելու դատարաններ (տե՛ս վերոնշյալ 16-17-րդ պարբերությունները):

Ա.3. Պետք է ընդունվեն պարզեցված և ստանդարտացված ձևաչափերով իրավական փաստաթղթեր, որոնք անհրաժեշտ են դատարան գործ ներկայացնելու և գործին ընթացք տալու համար, առնվազն որոշ դատական գործերով (տե՛ս վերոնշյալ 18-րդ պարբերությունը):

Ա.4. Պետք է հասանելի լինի զարգացած տեխնոլոգիա, որի միջոցով դատավարության կողմերը կարող են համակարգչային սարքավորումների օգտագործմամբ՝

- ձեռք բերել անհրաժեշտ փաստաթղթեր դատարան հայց հարուցելու համար,
- անմիջականորեն կապ հաստատել դատարանների հետ,
- ձեռք բերել լիարժեք տեղեկություններ նույնիսկ նախնական հայց ներկայացնելը իրենցից ակնկալվող ծախսերի բնույթի և չափի մասին, ինչպես նաև վերջնական դատական ակտը կայացնելու համար պահանջվող կանխատեսելի տևողության մասին (տե՛ս վերոնշյալ 19-րդ պարբերությունը):

Ա.5. Փաստաբանների և դատական ծառայողների վարձատրությունը պետք է ամրագրվի այնպես, որ դա չխրախուսի անտեղի ընթացակարգային բայլեր (տե՛ս վերոնշյալ 28-րդ պարբերությունը):

Ա.6. Դրույթ պետք է սահմանվի նաև թիվ R (84) 5 առաջարկության համաձայն (Հավելվածի 2-1 սկզբունք)՝ դատավարական իրավունքները չարաճախելու համար (տե՛ս վերոնշյալ 28-րդ պարբերությունը):

Ա.7. Պետությունները պետք է երաշխավորեն գործով կազմի՝ պաշտպանական խոսքով հանդես գալու իրավունքը՝ անձնապես կամ իր կազմից ընտրված ներկայացուցչի միջոցով: Սա հատկապես վերաբերում է պարզեցված վարույթներին, ֆինանսական տեսանկյունից մեծ կարևորություն չունեցող դատավարությունների և սպառողների շահերի պաշտպանության գործերին: Սակայն այն դեպքերում, երբ գործը հատկապես խնդրահարույց է, դատավորը պետք է որպես բացառիկ միջոց կարգադրի իրավախորհրդատուի միջամտություն (տե՛ս վերոնշյալ 24-26-րդ պարբերությունները):

Ա.8. Պետության կազմից պետք է կազմակերպվի անվճար իրավաբանական օգնության համակարգ, որը թույլ կտա յուրաքանչյուրին օգտվել արդարադատությունից: Օգնություն պետք է տրամադրվի ոչ միայն դատական ծախսերի, այլև իրավաբանական խորհրդատվության համար, որը վերաբերում է հայց ներկայացնելու նպատակահարմարությանը և անհրաժեշտությանը: Օգնությունը չպետք է վերաբերի միայն չափազանց կարիքավոր անձանց, այլև պետք է, առնվազն մասամբ, տրամադրվի այն անձանց, որոնց միջին եկամուտը թույլ չի տալիս հո-

գալ դատական ծախսերն առանց օժանդակության: Դատավորը պետք է կարողանա մասնակցել անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու մասին որոշումների ընդունմանը՝ ապահովելով, որ օբյեկտիվ անաչառության պահանջը բավարարվի (տե՛ս վերոնշյալ 21-րդ և 22-րդ պարբերությունները):

Ա.9. Անվճար իրավաբանական օգնությունը պետք է ֆինանսավորվի պետական մարմնի կողմից և ունենա հատուկ բյուջե այնպես, որ համապատասխան ծախսերը չգանձվեն դատարանի գործառնական բյուջեից (տե՛ս վերոնշյալ 23-րդ պարբերությունը):

Բ. Դատական իշխանության որակը և գնահատումը, ֆանդակային վիճակագրական տվյալներ, մշտադիտարկման ընթացակարգեր

Բ.1. Դատական իշխանության որակը պայմանավորված է թե՛ ենթացկառուցվածքի որակով (ինչը կարելի է գնահատել պետական այլ ծառայությունների համար կիրառվող նմանատիպ չափանիշներով), թե՛ իրավաբանի որակավորում ունեցող մասնագետների կարողություններով (դատավորներ, նաև փաստաբաններ, դատախազներ, գրասենյակային աշխատողներ), որոնց աշխատանքը կարելի է գնահատել իրավական, ինչպես նաև դատական կամ մասնագիտական պրակտիկայի և էթիկայի հիման վրա (տե՛ս վերոնշյալ 31-րդ պարբերությունը):

Բ.2. Անհրաժեշտ է գնահատել դատական իշխանության գործունեության որակը՝ նկատի ունենալով նաև սոցիալական և տնտեսական կյանքի արդյունավետությունը: Գնահատումը պետք է իրականացնել այնպիսի չափանիշների միջոցով, որոնք երբեմն նման են պետական այլ ծառայությունների համար կիրառվող չափանիշներին (տե՛ս վերոնշյալ 32-րդ և 33-րդ պարբերությունները):

Բ.3. Դատական իշխանության «որակի» գնահատումն ամբողջ համակարգի ներսում կամ առանձին դատարաններում և դատաբանների լիակա խմբերում չպետք է շփոթել առանձին դատավորի գործունեության գնահատման հետ, որի նպատակն այլ է: Նմանատիպ նկատառումներ պետք է կիրառելի լինեն նաև իրավաբանի կամ այլ որակավորում ունեցող անձանց նկատմամբ, որոնք ներգրավված են դատական իշխանության գործունեության մեջ (տե՛ս վերոնշյալ 33-րդ և 34-րդ պարբերությունները):

Բ.4. Պետք է խուսափել արդարադատության որակի գնահատման և դատավորի գործունեության գնահատման համընկնումից, երբ կազմվում է դատական վիճակագրություն: Մասնավորապես, ճիշտ չէ համարել բեկանված դատական ակտերի տոկոսադրույքը միակ կամ եռյակիսկ անհրաժեշտ ցուցիչ՝ դատավորի գործունեության որակի

գնահատման համար: Նույն նկատառումը կիրառելի է նաև այլ համակարգերի նկատմամբ, որոնց դեպքում հնարավոր է գնահատել դատավորների առանձին դատական ակտեր, և որոնք կատարվում են ոչ բեկանված դատական ակտերի հիմնով (տե՛ս վերոնշյալ 35-37-րդ պարբերությունները):

Բ.5. Չնայած ներկայումս գոյություն չունեն ընդհանուր չափանիշներ, թե ինչ տվյալներ պետք է հավաքել, այնուամենայնիվ, կարելի է ասել, որ տվյալների հավաքման նպատակը պետք է լինի արդարադատությունը շատ ավելի լայն համատեքստում գնահատելը, այսինքն՝ գնահատելով արդարադատությունն այլ փոփոխականների (դատավորներ և փաստաբաններ, արդարադատություն և ոստիկանություն, նախադեպային իրավունք և օրենսդրություն, և այլն) հետ հարաբերության համատեքստում, քանի որ արդարադատության համակարգի թերացումները հիմնականում ծագում են որոշ դերակատարների միջև աշխատանքների համակարգման թերացման արդյունքում (տե՛ս վերոնշյալ 39-րդ պարբերությունը):

Բ.6. Նաև առանցքային է արդարադատության որակի և պատշան ենթակառուցվածքի ու օժանդակ աշխատակազմի միջև փոխհարաբերության խնդիրը ընդգծելը (տե՛ս վերոնշյալ 31-րդ և 39-րդ պարբերությունները):

Բ.7. Ավելին՝ արդարադատության «որակը» չպետք է հասկանալ որպես դատական լեյտնության «արդյունավետության» պարզ համանիշ. պետք է կիրառվի որակական մոտեցում՝ գնահատելու համար համակարգի կարողությունը համապատասխանեցնելու արդարադատության պահանջարկին իրավական համակարգի ընդհանուր նպատակներին, որի դեպքում ընթացակարգերի արագությունն ընդամենը մեկ տարր է (տե՛ս վերոնշյալ 38-42-րդ պարբերությունները):

Բ.8. Որակի ցուցանիշները պետք է ընտրվեն իրավաբանական մասնագիտություն ունեցող անձանց շրջանում համաձայնության պայմաններում (տե՛ս վերոնշյալ 43-րդ պարբերությունը):

Բ.9. Տվյալների հավաքագրումը և մշտադիտարկումը պետք է իրականացվեն կանոնավոր կերպով, իսկ անկախ մարմնի կողմից իրականացված ընթացակարգերով պետք է հնարավոր լինի հարմարեցնել դատարանի գործունեության կազմակերպումը գործերի ծանրաբեռնվածությանը (տե՛ս վերոնշյալ 46-48-րդ պարբերությունները):

Բ.10. Նման պահանջները դատական անկախության երաշխիքների ապահովմամբ կատարելու նպատակով՝ ԵԴԽՍ թիվ 1 (2001) կարծիքի 37-րդ և 45-րդ պարբերություններում նշված անկախ մարմինը պետք է իրավասություն ունենա «որակական» տվյալներ ընտրելու և հավաքագրելու, տվյալների հավաքագրման ընթացակարգ մշակելու, արդյունք-

ները գնահատելու, որպես հետադարձ կապ արդյունքները տարածելու, ինչպես նաև մատադիտարկում և հետագա գործողություններ իրականացնելու հարցերում: Ցանկացած դեպքում պետությունները պետք է ապահովեն, որ նման գործողությունները կատարվեն և մնան պետական հովանու ներքո, որպեսզի պահպանվի ֆաղափականության համապատասխան շահերի և արդարադատությանը վերաբերող տվյալների մշակման փոխկապակցվածությունը (տե՛ս վերոնշյալ 43-48-րդ պարբերությունները):

Գ. Դատարանների ծանրաբեռնվածությունը և գործերի կառավարումը

Ընդհանուր

Գ.1. Թիվ R (87) 18 կարծիքի մեջ դատարանների ծանրաբեռնվածության նվազեցման վերաբերյալ առաջարկությունները պետք է իրականացվեն:

Գ.2. Պետությունները պետք է ապահովեն պատշաճ ռեսուրսներ ֆրեական և ֆաղափացիական դատարանների համար, իսկ դատավորները (նույնիսկ այն դեպքերում, երբ վարչական անմիջական գործառույթ չունեն) պետք է խորհրդատվություն տրամադրեն և իրենց խոսքն ասեն ժամանակակից արդարադատության և հիմնական որոշումներով առաջնահերթությունների մասին (տե՛ս վերոնշյալ 52-55-րդ պարբերությունները):

Գ.3. Դատավորները պետք է խրախուսեն արտադատական համաձայնությամբ վեճերի կարգավորումը (միայն կողմերի միջև կամ հաշտարարության միջոցով), քանի որ դրանք ուրույն արժեք ունեն՝ արտացոլելով ընտրության և համաձայնություն ձևով բերելու ազատությունը՝ ի համեմատություն դատարանի կողմից պարտադրված լուծման (տե՛ս վերոնշյալ 50-րդ պարբերությունը և Դ բաժինը ստորև):

Գ.4. Ընդհանուր առմամբ ցանկալի է, որ այն երկրներում, որտեղ սահմանադրական կարգը թույլ է տալիս, գոյություն ունենա որոշ եկուևություն, ինչը թույլ կտա բավականին հեշտությամբ այլ դատարան փոխադրել դատավորներին և/կամ գործերը, առնվազն ժամանակավոր հիմունքով և նրանց համաձայնությամբ: Սա կատարվում է աշխատանքային ծանրաբեռնվածության տատանումներին արձագանքելու համար: Երբ դատարան է փակվում, պետք է մշտապես հաշվի առնել, որ ֆաղափացիներն ունեն դատարանների հասանելիության իրավունք (տե՛ս վերոնշյալ 57-60-րդ պարբերությունները):

Գ.5. Պետք է դարձնել մեկ դատավորի ծառայությունների օգտագործումը՝ որոշելու մեղավորությունը կամ անմեղությունը վերոնշյալ

61-64-րդ պարբերություններում նշված պայմանների համաձայն: ԵՊԽՆ-ն նաև գտնում է, որ երկրները պետք է խրախուսեն դատավարների վերապատրաստումը և կարիերայի առաջնադասումն այնպես, որ առաջին աստիճանի դատարանի գործերը հնարավոր լինի լսել մեկ դատավարի կազմով բազմա այն դեպքերում, երբ սա հնարավոր է իրականացնել գործող դատավարների փորձառությունը և կարողություններին ու վարույթի առանձնահատկություններին համապատասխան (տե՛ս վերոնշյալ 61-64-րդ պարբերությունները):

Գ.6. Դատավորները պետք է ունենան մեկ կամ մի քանի անձնական օգնականներ, որոնք իրավաբանության ոլորտում պետք է ունենան բարձր սրակավորում: Այս օգնականներին դատավորները կարող են պատվիրել որոշ գործառնություններ (տե՛ս վերոնշյալ 65-րդ պարբերությունը):

Գ.7. Թիվ R (86) 12 առաջարկության մեջ նշված արտադատական գործառնությունները պետք է հանձնարարվեն մարմինների կամ անձանց, այլ ոչ թե դատավորների: Պետք է պատշաճ հաշվի առնվեն այն ռիսկերը, որոնք առկա են դատավորներին մասնավոր աշխատանք կատարել բույլատրելու հարցում, ինչը կարող է ազդել նրանց պետական գործառնությունների վրա: Դատավորներին չպետք է արգելել հանդես գալ համապատասխան հանձնաժողովներում կամ արտադատական մարմիններում, բայց հատուկ զգուշացումներ պետք է դրսևորել նախանշված կատարելու այն դեպքերում, երբ առկա է կարևոր ոչ իրավական դատողություններ կատարելու անհրաժեշտություն (տե՛ս վերոնշյալ 66-69-րդ պարբերությունները):

Գ.8. Քրեական գործերում իրավական օժանդակությունը և անվնար իրավական ներկայացուցչությունը պետք է հասանելի լինեն՝ առանց գնահատելու պատասխանող կողմի դիրքորոշման էությունը: ԵՊԽՆ-ն առաջարկում է լրացուցիչ ուսումնասիրել գործերի բնույթի և լրջության աստիճանի միջև տարբերությունները, որոնց համար օժանդակություն կամ ներկայացուցչություն է տրամադրվում տարբեր երկրներում: Քաղաքացիական գործերով պետք է ներմուծվեն վերահսկման պատշաճ համակարգեր՝ հայցերի էությունը նախօրոք գնահատելու համար (տե՛ս վերոնշյալ 70-րդ պարբերությունը):

Գ.9. Գործի կառավարման տարբեր հայեցակետերի առնչությամբ արժեքավոր տեղեկատվության աղբյուր է հանդիսանում տարբեր պետությունների փորձառության համեմատական վերլուծությունը հատուկ դատավարական միջոցների մասին, որոնք կարող են ներմուծվել: Դրանցից մի քանիսն առավել մանրամասն նկարագրված են վերոնշյալ տեքստում:

Քրեական գործեր

Գ.10. Այն պետությունները, որոնք չունեն հայեցողական ֆրեական հետապնդման կամ համարժեք որևէ համակարգ, պետք է կատարեն լրացուցիչ ուսումնասիրություններ, որպեսզի թիվ R (87) 18 առաջարկությունը գործողության մեջ դրվի (տե՛ս վերոնշյալ 73-77-րդ պարբերությունները):

Գ.11. Բոլոր երկրները պետք է դիտարկեն այն հարցը, թե արդյո՞ք մեղքի ընդունման դեպքում պատասխանատվությունը մեղմացնող համակարգի ներդրումն օգտակա՞ր է քրեական արգարագատության համար: Նման խոստովանությունը պետք է կատարվի գատարանում և ընդունվի դատավորի կողմից: Փաստաբանները պետք է մասնագիտական պարտավորություն կրեն՝ ապահովելու համար, որ մեղքի ընդունումը կատարվի կամավոր հիմունքով և նպատակաուղղված լինի առաջադրված իրավախախտման բոլոր տարբեր ընդունելուն (տե՛ս վերոնշյալ 79-89-րդ պարբերությունները):

Քաղաքացիական գործեր

Գ.12. Պահպանելու համար ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով սահմանված «արդար և հրապարակային դատաֆնություն ողջամիտ ժամկետում» ապահովելու պարտականությունը՝ պետությունները պետք է բավարար ռեսուրսներ տրամադրեն, իսկ գատարանները պետք է առանձին գործերը վարեն մասնավոր կողմերի համար արդար և համամասնական եղանակով, որի ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն գատավարության կողմերի և ընդհանուր հասարակության շահերը: Սա նշանակում է, որ գատավարությունը պետք է ընթանա այնպես, որ կողմերը հնարավորություն ունենան հասնելու արգարագատության՝ խնդրո առարկային, վեճի առարկա դրամական պահանջներին և գատարանի սեփական ռեսուրսների համարժեք գնով (որի դեպքում պետությունը պարտավորություն է կրում նաև տրամադրելու համարժեք ռեսուրսներ), ինչպես նաև հնարավորություն ունենան իրենց վեճի լուծման նպատակով ստանալու գատարանի ժամանակի իրենց վերապահված բաժինը (տե՛ս վերոնշյալ 103-104 -րդ պարբերությունները):

Գ.13. Դատավարությունը համամասնորեն վարելու համար առանց-ֆային է գատավորի կողմից գործի ակտիվ կառավարումը, որի հիմնական սկզբունքները նշված են թիվ R (84) 5 առաջարկության մեջ: Ամենակարևոր հանգամանքն այն է, որ գատավորները պետք է հենց սկզբից և վարույթի ամբողջ ընթացքում վերահսկեն ժամանակացույցը և վարույթի տևողությունը՝ սահմանելով խիստ ժամկետներ և իրավասություն ունենալով արգելելու հետաձգումները, նույնիսկ եթե դա դեմ է կողմերի ցանկություններին (տե՛ս վերոնշյալ 90-102-րդ պարբերությունները):

Գ.14. Կողմերից պետք է պահանջվի սահմանել և հավասարիմ մնալ իրենց գործին և ապացույցներին վաղ փուլում, իսկ դատավորներն իրավասություն պետք է ունենան, թե՛ առաջին ատյանի դատարանում և թե՛ վերաքննության փուլում, բացառելու փոփոխությունները և/կամ նոր նյութերի ներկայացումն այդ փուլից հետո (տե՛ս վերոնշյալ 122-125-րդ պարբերությունները):

Գ.15. Պետությունները պետք է ներմուծեն՝ ա) արդյունավետ պաշտպանության միջոցներ, բ) համառոտ, պարզեցված և/կամ կրճատված ընթացակարգեր, գ) նախնական հարցերը վաղ փուլում որոշելու ընթացակարգեր (այդ թվում՝ ընդդատության մասով), ինչպես նաև նման նախնական հարցերի մասով ցանկացած բողոքարկման արագ ընթացակարգեր (տե՛ս վերոնշյալ 111-131-րդ պարբերությունները):

Գ.16. Դատարանի դատական ակտերը պետք է երթակա լինեն անհապաղ կատարման՝ անկախ բողոքարկումից, պայմանով, որ ապահովման միջոց տրամադրվի գործով պարտված կողմին, այն դեպքերում, երբ բողոքը բավարարվում է (տե՛ս վերոնշյալ 129-130-րդ պարբերությունները):

Գ.17. Երկրները պետք է դիտարկեն իրենց համակարգերում ոչ խրախուսելի բողոքարկումների վերահսկման մեխանիզմների հնարավորությունը՝ ապահովելու համար, որ խրախուսելի բողոքարկումները բավական արագ լուծում ստանան (տե՛ս վերոնշյալ 138-րդ պարբերությունը):

Դ. Վեների այլընտրանքային լուծում (ՎԱԼ)

Դ.1. Անհրաժեշտ է խրախուսել ՎԱԼ համակարգերի զարգացումը և բարձրացնել հանրային իրազեկության մակարդակը դրա գոյության, գործելակերպի և առնչվող ծախսերի մասին (տե՛ս վերոնշյալ 141-րդ պարբերությունը):

Դ.2. Իրավական օժանդակությունը պետք է հասանելի լինի ՎԱԼ-ի դեպքում, ինչպես ստանդարտ դատական վարույթի ժամանակ: Թե՛ իրավական օժանդակության ռեսուրսները, թե՛ պետական այլ հատկացումները, որոնք ուղղված են ՎԱԼ-ի աջակցությանը, պետք է ունենան հատուկ բյուջե, որպեսզի համապատասխան ծախսերը չգանձվեն դատարանների գործառնական բյուջեից (տե՛ս վերոնշյալ 142-րդ պարբերությունը):

Դ.3. Չնայած ի հակադրություն ֆալսիֆիկացիական գործերով ՎԱԼ-ի, ֆրեական գործերով հաշտարարությունն օգտակար չէ դատական համակարգի ներկայիս ծանրաբեռնվածությունը նվազեցնելու համար, բայց դա կարող է կանխարգելիչ ազդեցություն ունենալ ապագայում կատարվելիք հանցագործությունների համար: Քանի որ թիվ R (99) 19

առաջարկությունը վերաբերում է բացառապես իրավախախտի և տուժողի միջև «հաշտարարությանը», ուստի անհրաժեշտ է առավել մանրամասն ուսումնասիրել «վերականգնողական արդարադատության» լայն հասկացությունը՝ նախքան այն սկսելը (ձեռքբերված միջ հետո անմիջապես), այն սկսելուց հետո՝ որպես պատժի նշանակման գործընթացի մաս կամ նույնիսկ պատիժը կրելու ժամանակ, քանի որ վերականգնողական արդարադատության համակարգերով պահանջվում է առավել մանրակրկիտ իրականացում, քան քաղաքացիական գործերով ՎԱԷ-ի դեպքում, քանի որ սուժողների և իրավախախտների միջև շփում ապահովելը շատ ավելի նուրբ հարց է, քան քաղաքացիական վեճի դեպքում երկու կողմին միավորելը: Նման համակարգերի հաջողությունը մասամբ պայմանավորված է քրեական արդարադատության ոլորտի պրակտիկ մասնագետների աշխատանքի մեակույթի փոփոխությամբ, որոնք սովոր են նորմալ դատափննչությանը և արդարադատության պատժիչ մոդելին (տե՛ս վերոնշյալ 146-149-րդ պարբերությունները):

Դ.4. Քաղաքացիական և վարչական գործերով հաշտարարության դիմելը կարող է լինել կողմերի նախաձեռնությամբ, կամ, որպես այլընտրանք, դատավորը կարող է իրավունք ունենալ առաջարկելու դիմել հաշտարարության. կողմերին պետք է թույլատրվի հրաժարվել հաշտարարությունից. նման հրաժարումը չպետք է ոտնահարի կողմի՝ գործով որոշում ստանալու իրավունքը (տե՛ս վերոնշյալ 150-152-րդ պարբերությունները):

Դ.5. Քրեական գործերով հաշտարարության ժամանակ, եթե քրեական գործը շեղվում է նորմալ քրեական հետապնդման գործընթացից՝ սկսելուց հետո, ապա անհրաժեշտ է դատավորի կարգադրություն. վերականգնողական արդարադատության բոլոր պայմանավորվածությունները պետք է պաշտոնապես հաստատել դատական կարգով (կամ հարկ եղած դեպքում՝ այն պայմանավորվածությունները, որոնք պահանջում են ավելին, քան առանց իրավական հետևանքների նախագուշացումը) (տե՛ս վերոնշյալ 151-152-րդ պարբերությունները):

Դ.6. Քաղաքացիական և վարչական վեճերի դեպքում հաշտարարության գործողությունների ընթացքում արամադրված տեղեկությունները պետք է լինեն գաղտնի: Գաղտնիությունը կարող է չպահպանվել, եթե կողմերի միջև համաձայնություն կա: Հարց է մնում, թե արդյո՞ք և որքանո՞վ կարող է դատավորը հաշվի առնել հաշտարարությունից օգտվելու կամ վեճի վերաբերյալ բարեկամական կարգավորում ձեռք բերելու մերժումը, երբ խոսքը գնում է դատական ծախսերի հատուցման մասին (տե՛ս վերոնշյալ 154-156-րդ պարբերությունները):

Դ.7. Գաղտնիությունը պետք է կիրառելի լինի նաև ֆրեական գործերով ՎԱԼ-ի դեպքում, հատկապես այն երկրներում, որտեղ ֆրեական հետապնդումը պարտադիր պայման է: Սա հանգեցնում է այն խնդրին, թե ինչ հետևանքներ կարող է ունենալ հանցագործի կամ հաշտարարության գործընթացին չմասնակցող այլ անձանց անունից կատարված հանցագործություններ ընդունելը (տե՛ս վերոնշյալ 157-րդ պարբերությունը):

Դ.8. Թե՛ ֆրեական և թե՛ վարչաֆալստիական գործերի դեպքում ՎԱԼ համակարգերը պետք է սերտորեն փոխկապակցված լինեն դատական համակարգին: Համապատասխան իրավական դրույթների ուժով կամ դատական գործելակերպի համաձայն դատավորին պետք է իրավասություն վերապահվի ուղղորդելու կողմերին՝ դիմելու դատական կարգով ճշտակված, վերապատրաստված հաշտարարի, որը պարտադիր պետք է ունենա համապատասխան հմտություններ և որակավորում, ինչպես նաև ապահովի հանրային նման ծառայության համար անհրաժեշտ անաչառությունը և անկախությունը (տե՛ս վերոնշյալ 157-159-րդ և 161-րդ պարբերությունները):

Դ.9. Դատավորները կարող են հանդես գալ որպես հաշտարարներ, ֆանի որ սա թույլ է տալիս դատական նուս-հաուն փոխանցել հանրությանը: Այնուամենայնիվ, առաջնային է անաչառությունը պահպանելը, մասնավորապես ապահովելով, որ դատավորներն այդ գործառույթը կատարեն այնպիսի գործերով, որոնք իրենք չեն ֆնելու դատարանում, կամ որոնց վերաբերյալ որոշում չեն կայացնելու (տե՛ս վերոնշյալ 161-րդ պարբերությունը):

Դ.10. ՎԱԼ-ի արդյունքում ձեռք բերված համաձայնությունները պետք է հաստատվեն դատավորի կողմից, մասնավորապես այն դեպքերում, երբ որոշվում են կատարման մեխանիզմները: Այս դեպքում դատավորը պետք է ունենա էական վերահսկողական լիազորություններ՝ կողմերի միջև հավասարության պահպանման, համաձայնությամբ սահմանված միջոցների և կողմերի միջև ձեռք բերված համաձայնության իրատեսական լինելու, ինչպես նաև օրենքի և պետական ֆաղափականության նկատմամբ հարգանքի մասով: Քրեական գործերով հաշտարարության հատուկ հայեցակետերի առնչությամբ պետք է կիրառելի լինեն հատուկ երաշխիքներ (տե՛ս վերոնշյալ 162-164-րդ պարբերությունները):

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Կարծիքում մեջբերված՝ Եվրոպայի խորհրդի տեխստերի և փաստաթղթերի ցանկ

«Պատական իշխանության անկախության չափանիւշերի և դատավորների անվտուխելիության մասին» Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵՊԽԽ) թիվ 1 (2001) կարծիք:

«Պատարանների ֆինանսավորման և կառավարման մասին՝ հաշվի առնելով դատական համակարգի արդյունավետությունը և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը», Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵՊԽԽ) թիվ 2 (2001) կարծիք:

«Պատավորների մասնագիտական վարվելակերպը, մասնավորապես՝ էթիկան, դատավորի պաշտոնի հետ անհամատեղելի վարքագիծը և անաշուտությունը կանոնակարգող սկզբունքների և կանոնների մասին» Եվրոպական դատավորների խորհրդատվական խորհրդի (ԵՊԽԽ) թիվ 3 (2002) կարծիք:

«Իրավական օժանդակության և խորհրդատվության մասին» թիվ (78) 8 բանաձև:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Արդարադատության գործունեությունը բարելավելու նպատակով ֆադաբացիական դատավարության սկզբունքների մասին» թիվ R (84) 5 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պատարաններում գերծանրաբեռնվածությունը կանխելու և նվազեցնելու մասին» թիվ R (86) 12 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Պատավորների անկախության, արդյունավետության և դերի մասին» թիվ R (94) 12 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Քրեական արդարադատության պարզեցման մասին» թիվ R (87) 18 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Քրեական արդարադատության կառավարման մասին» թիվ R (95) 12 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Ընտանեկան գործերով հաշտարարության մասին» թիվ R (98) 1 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Քրեական գործերով հաշտարարության մասին» թիվ R (99) 19 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Վարչական մարմինների և մասնավոր կողմերի միջև դատավարության այլընտրանքների մասին» Rec (2001)9 առաջարկություն:

Նախարարների կոմիտեի՝ անդամ պետություններին ուղղված «Քաղաքացիական գործերով հաշտարարության մասին» Rec(2002)10 առաջարկություն:

Եվրոպայի խորհուրդն առաջատարն է աշխարհամասում մարդու իրավունքներով զբաղվող կազմակերպությունների շարքում: Եվրոպայի խորհրդին անդամակցում են 47 պետություններ, որոնցից 28-ը միաժամանակ նաև Եվրոպական միության անդամներ են: Եվրոպայի խորհրդի տնօրեն բոլոր պետությունները միտցել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային՝ որպես մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության պատվարանքները նպաստակալորված միջազգային համաձայնագրի: Մարդու իրավունքների եվրոպական գրասենյակը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում:

The Council of Europe is the continent's leading human rights organisation. It comprises 47 member states, 28 of which are members of the European Union. All Council of Europe member states have signed up to the European Convention on Human Rights, a treaty designed to protect human rights, democracy and the rule of law. The European Court of Human Rights oversees the implementation of the Convention in the member states.

www.coe.int

Եվրոպական միությունը ամուսնական և ֆազմական եզակի գործընկերության է եվրոպական 28 ժողովրդավարական երկրների միջև: Միությունը նպատակն է՝ ապահովել խաղաղություն, բարգավաճում և ազատություն իր 500 միլիոն բնակիչների համար, ովքեր ցանկանում են ապրել ավելի արդար և ապահով աշխարհում: Այս նպատակների իրագործման նպատակով ԵՄ երկրները ստեղծել են մարմիններ, որոնք կառավարում են ԵՄ-ն և հաստատում վերջինիս օրենսդրությունը: Եվրոպական միության կանխական կառույցներն են Եվրոպական խորհրդարանը (որն ապահովում է Եվրոպայի ժողովուրդների ներկայացուցչությունը), Եվրոպական միության խորհուրդը (որն ապահովում է անգամ երկրների կառավարությունների ներկայացուցչությունը) և Եվրոպական հանձնաժողովը (որն իրականացնում է ԵՄ ընդհանուր շահերի պատասխանատվությունը):

The European Union is a unique economic and political partnership between 28 democratic European countries. Its aims are peace, prosperity and freedom for its 500 million citizens—in a fairer, safer world. To make things happen, EU countries set up bodies to run the EU and adopt its legislation. The main ones are the European Parliament (representing the people of Europe), the Council of the European Union (representing national governments) and the European Commission (representing the common EU interest).

<http://europa.eu>

Partnership for Good Governance
Ֆորմերնկերության համուն չավ կառավարման

